

A conceptual model of a healthy city with an emphasis on Islamic teachings: a healthy environment and spiritual well-being

ARTICLE INFO

Article Type
Analytic Study

Authors

Gholam Hossein Mahdaveinejad*
Mohammad Moshari²

How to cite this article

M
URL:

ABSTRACT

Aims: A healthy environment is a factor in the sustainability of human settlements, and environmental protection is a necessity for sustainable development. On the other hand, the literature on the subject shows that urban development has not led to an increase in spiritual well-being and a healthy environment. The aim of the study is to show that emphasizing Islamic teachings can lead to an increase in the spiritual well-being of citizens and environmental health.

Methods: The logical reasoning strategy in the liberal studies paradigm has been chosen for inference in this study. Researchers analyse sources with the help of criticism and the use of interpretive and interpretive methods. The results of the study are drawn based on a holistic approach to the achievements of similar studies. Hence, the methodological structure of the study is based on meta-analysis with a qualitative approach.

Findings: The results of the studies conducted in the study show that the conceptual concept of a healthy city, on the one hand, has a direct relationship with religious concepts and Islamic teachings, and on the other hand, it depends on citizens enjoying a healthy environment. The role of a healthy environment in spiritual well-being, and the impact of citizens' spirituality on environmental protection, are the two main achievements of the qualitative meta-analysis conducted on the literature and research background.

Conclusion: The research presents a conceptual model for explaining a healthy city based on Islamic teachings, which links two less-considered concepts, namely a healthy environment and spiritual well-being; the same issue that the research background introduces as the missing part of sustainable urban development.

Keywords: Religious beliefs, happiness, spiritual well-being, mental health, healthy environment, environmental education, sustainable urban development.

CITATION LINKS

1- Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Semnan University of Medical Sciences, Semnan, Iran.

2- Assistant Professor, Department of Environmental Planning, Management & Education, Faculty of Environment, University of Tehran, Tehran, Iran.

*Correspondence

Address: Department of Islamic Studies, Semnan University of Medical Sciences, Semnan, Iran.

Email:
mahdavi31@yahoo.com

Article History

Received:2024.
Accepted:2024.
Published: 2024.

[1]. Seyed Ghotbi, Seyed Mehdi. Health and Charity Affairs; The First Governmental Medical....[2]. Sotodehasl N, Ghorbani R, Mahdavi-Nejad G, Haji-Aghajani S, Mehdizadeh J.....[3]. Sadeghi S, Mahdaveinejad G, Sadeghi A, Farhidzadeh E. Islamic Medicine....[4]. Rezapour H, Mahdaveinejad G, Soltani Kermanshahi M. The relationship between.....[6]. Ziari K, Janbabanejad MH. Principles and criteria of a healthy city. *Quarterly*....[7]. Nasiri, E. Necessity of Formation of Healthy City. *Scientific-Research Quarterly*....[8]. Fasihi, H., rezayan, H., Hosseini, S. M. Analyzing healthy city indicators and their spatial.....[9]. Hakimi, I. A Survey on the Relationship between Personal and Organizational Spirituality.....[10]. Iman H. The Role of Proactive Personality on Job Engagement by Mediating Work...[11]. Esmacili Abbas, Rezaian Mohsen, Vazirinejad Reza, Tabatabaei Seyed Zia, Salem....[12]. Rezvani A.A. The role of ecosystems in environmental protection. *Environment*, 2003.....[13]. Najafi Kashkooli S. The role of women in achieving and protecting the environment.....[14]. Rafatipanah M., Khademi H. MAZD YASNI (Zoroastrian) worldview and protection of environment.....[16]. Babaieian D, Babaieian S. The philosophy of environmental protection in Islam viewpoint. *Research*....[17]. Aminzadeh B. Religious worldview and environment: an introduction.....[18]. Yaqoubi A. Islam and the Environment. *Hawza*. 2001....[19]. Titel Evaluation the Foundations of the Economic System of Capitalism and Islam..

مدل مفهومی شهر سالم با تاکید بر آموزه های اسلامی: تعامل محیط زیست سالم و بهزیستی معنوی

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: تحقیق بنیادی

نویسندگان

غلامحسین مهدوی نژاد*
محمد مشاری^۲

اهداف: محیط زیست سالم، عامل پایداری سکونتگاههای انسانی است و حفظ محیط زیست ضرورتی برای توسعه پایدار. از سوی دیگر ادبیات موضوع نشان می دهد که توسعه شهری به افزایش بهزیستی معنوی و محیط زیست سالم منتهی نشده است. هدف پژوهش آن است که نشان دهد تاکید بر آموزه های اسلامی می تواند به افزایش بهزیستی معنوی شهروندان و سلامت محیط زیست منتهی شود.

روش ها: راهبرد استدلال منطقی در پارادایم آزادپژوهی برای استنتاج در این پژوهش برگزیده شده است. پژوهشگران با کمک نقد و استفاده از روش های تفسیری و تاویلی، نسبت به تحلیل منابع اقدام می کنند؛ نتایج پژوهش بر اساس رویکرد کل نگر نسبت به دستاوردهای پژوهش های مشابه ترسیم می شود. از این رو ساختار روش شناختی پژوهش مبتنی بر فراتحلیل با رویکرد کیفی است.

۱. استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه علوم پزشکی سمنان، سمنان، ایران. (نویسنده مسئول)
۲. استادیار گروه برنامه ریزی، مدیریت و آموزش محیط زیست، دانشکده محیط زیست، دانشگاه تهران، تهران، ایران

یافته ها: نتایج مطالعات صورت گرفته در پژوهش نشان می دهد که کانسپت مفهومی شهر سالم از یک سو نسبت مستقیمی با مفاهیم دینی و آموزه های اسلامی دارد، و از سوی دیگر به برخورداری شهروندان از محیط زیست سالم وابسته است. نقش محیط زیست سالم در بهزیستی معنوی، و تاثیر معنویت شهروندان در حفظ محیط زیست، دو دستاورد اصلی فراتحلیل کیفی صورت گرفته، بر روی ادبیات و پیشینه پژوهش است.

نویسنده مسئول *

mahdavi31@yahoo.com

نتیجه گیری: پژوهش مدلی مفهومی برای تبیین شهر سالم مبتنی بر آموزه های اسلامی ارائه می نماید که این مدل دو مفهوم کمتر مورد توجه قرار گرفته یعنی محیط زیست سالم و بهزیستی معنوی را پیوند می دهد؛ همان موضوعی که پیشینه پژوهش به عنوان گمشده توسعه پایدار شهری معرفی می نماید.

کلیدواژه ها: باورهای دینی، شادکامی معنوی، بهزیستی معنوی، سلامت روانی، شهرسالم، محیط زیست سالم، آموزش محیط زیست، توسعه پایدار شهری

تاریخ مقاله

تاریخ دریافت:

تاریخ پذیرش:

تاریخ انتشار:

ارجاع دهی

م

URL: <http://b>

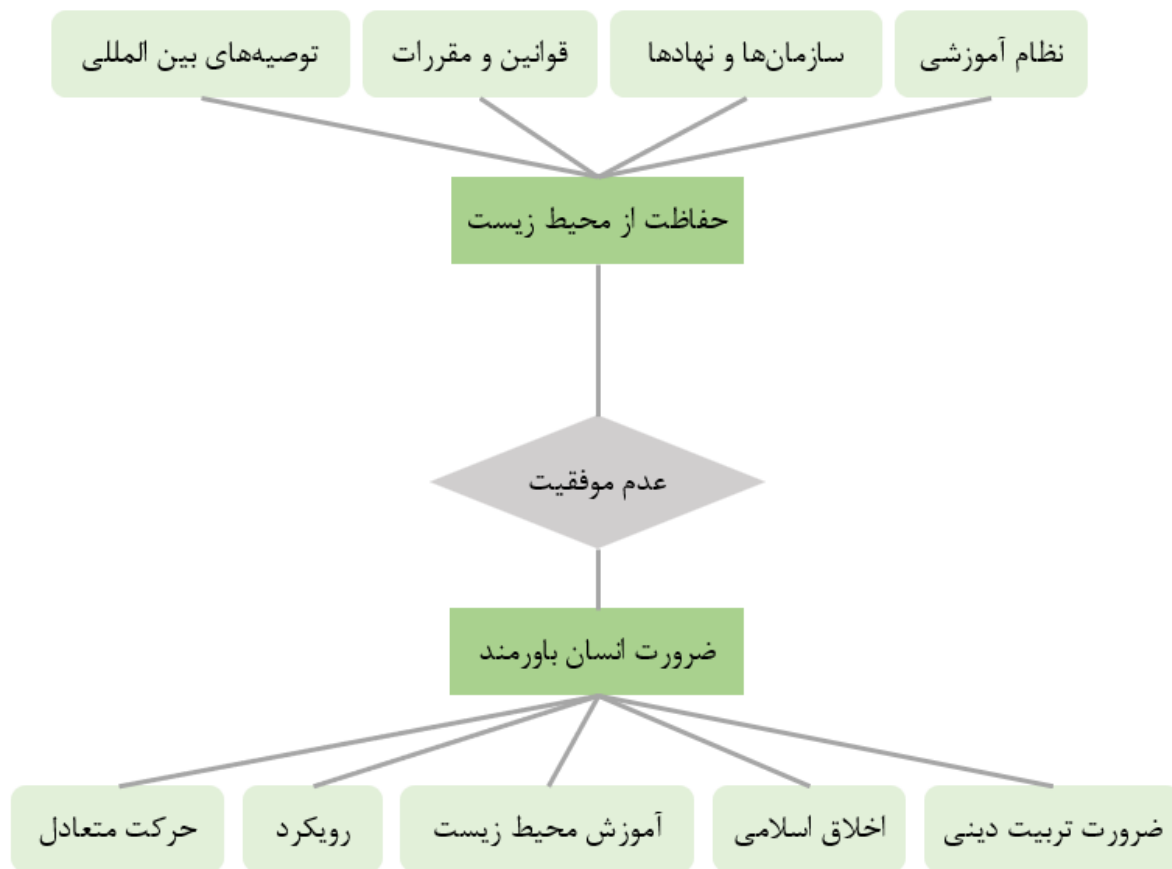
ترافیک وسایل موتوری، زاغه‌های ناسالم، کاهش سطح زندگی سالم اجتماعی و غیره مواجه شدند. طبق پیش‌بینی‌های سازمان بهداشت جهانی، تا سال ۲۰۲۵ میلادی بیش از ۶۰ درصد جمعیت جهان شهرنشین خواهند شد. این جمعیت شهرنشین بیش از پیش مشکلات را تشدید خواهند کرد [۶]. در عمل صحت و سلامت به عنوان یک موضوع کلیدی و شناخت شهر سالم به عنوان یک ضرورت، موضوعی بسیار مهم و اساسی است.

شهر موضوعی فراگیر و چندبعدی است و تلاش برای برنامه ریزی و برنامه دهی یکجانبه برای آن در عمل با موفقیت همراه نمی‌شود. اسماعیل نصیری (۱۳۸۱) در معرفی ضرورت شکل‌گیری شهر سالم، می‌آورد که شهرنشینی عبارت از هنر زیستن انسان‌ها در کنار هم، از این رو شهر محل تبلور هوشمندانه و متفکرانه این هنر است به عبارت دیگر شهر محلی است که در آن مجموعه‌ای از انسان‌ها با افکار، عقاید، ایده‌های گوناگون و در عین وحدت در آرزوها، امیال و عقاید مشترک گرد آمده‌اند [۷]. اندیشه شهرهای سالم به دنبال تهدید محیط‌های زندگی انسانی به‌وسیله صنعت و شهرنشینی و آسیب‌های جسمانی و روانی حاصل از زندگی در شهرهای بزرگ، مطرح گردید. یکی از اهداف مهم شهرهای جدید نیز فراهم آوردن زمینه‌ها و بسترهای زندگی سالم برای ساکنان شهر بوده است [۸].

شهر سالم و محیط زیست عمومی به عنوان موضوعات مهم و حیاتی همواره مورد توجه برنامه ریزان و مدیران شهری بوده است. این امر منجر به اتخاذ سیاست‌ها و اقداماتی از سوی دولت‌ها و سازمان‌های مرتبط شده است. اگرچه ایجاد شهرهای سالم ایده‌ای دیرینه است که دهه‌ها مطرح بوده است، اما پس از پاندمی کووید ۱۹، توجه بیشتری به آن شده است. دوباره به یکی از دغدغه‌های برنامه ریزان و مدیران شهری تبدیل شده و در شرایط کنونی ایجاد شهرهای سالم یک اولویت اساسی است [۸]. تجلی ایده شهر سالم به معنی تحلیل وضعیت شاخص‌های شهر سالم و توزیع فضایی این شاخص‌ها در شهر است. هرچند که مطالعات نشان می‌دهد تا این مطلوب فاصله زیاد است. اهمیت محیط زیست [۹-۱۳] و میزان گسترده تخریب‌ها، آن را به چالشی برای زندگی آینده بشر تبدیل کرده است. (شکل ۱)

مقدمه
سلامتی بزرگترین نعمت الهی است که کمتر قدر آن دانسته می‌شود و یا نقش آن در در رفاه و کرامت انسانی مورد بحث قرار می‌گیرد. اهمیت شهر سالم و سلامت شهروندان موضوعی است که کمتر در مقایسه فراگیر به آن پرداخته شده است. در روایتی از پیامبر(ص) نقل شده است که ایشان فرمودند: «نِعْمَتَانِ مَجْهُولَتَانِ الصَّحَّةُ وَ الْأَمَانُ» دو نعمت تندرستی و امنیت است که قدرشان شناخته نمی‌شود. (التحفة السنیة. السید عبد الله الجزائری ص ۶۷، روضه الواعظین الفتال النیشابوری . ص ۴۷۲) [۱] بر این اساس، استفاده بهینه از این نعمات به میزان قابل‌توجهی در موفقیت و پیشرفت فرد تاثیر دارد. با نگاه دینی و رویکرد اسلامی به زندگی معنوی انسان [۲-۵]، سلامتی جسمانی فرد را قادر می‌سازد تا به عبادت و طاعت پرداخته و فعالیت‌های مثبت و سازنده‌ای را انجام دهد. انسان سالم می‌تواند به وظایف خود به عنوان یک بنده صالح به خوبی عمل نماید، چه مقیاس فردی، چه مقیاس خانوادگی و چه در مقیاس اجتماعی. در عین حال، افراد ممکن است از لحاظ مالی در سطح مطلوبی قرار داشته باشند اما از سلامتی برخوردار نباشند، یا بالعکس، سالم باشند اما منابع مالی کافی نداشته باشند. خیلی دیده می‌شود که افراد نگرانی مالی دارند حتی در زمان برخورداری؛ اما اهمیت سلامت اغلب دیر هنگام درک می‌شود.

نکته‌ای که به‌طور علمی و دقیق می‌توان در مورد آن بحث کرد این است که موضوع سلامت به خصوص در مقیاسی بزرگتر یعنی «شهر سالم» اهمیتی دوچندان دارد. به عبارت دقیقتر، سلامت، این موهبت ارزشمند الهی، اغلب توسط انسان‌ها به درستی شناخته نمی‌شوند و درک نمی‌گردد. توسعه شهری در عمل خطرات زیادی را برای سلامت شهروندان به همراه داشته است. مطالعات کرامت‌الله زیاری و محمدحسین جانبابانژاد (۱۳۹۱) در خصوص اصول و معیارهای شهر سالم نشان داد که بعد از انقلاب صنعتی، تحولاتی که در جنبه‌های مختلف در شهرها روی داده، موجب شده مسائل و مشکلات زیادی گریبانگیر شهرها شود. در این ارتباط شهرها دچار مشکلات عدیده‌ای از جمله انفجار جمعیت، تراکم رشد فزاینده، کمبود مسکن، مشکلات فقر، گسستگی رابطه بین شهر و طبیعت، آلودگی هوا و صدا و

شکل ۱. مساله تحقیق نشان می‌دهد که عملیاتی نشدن الگوهای حفاظت از محیط زیست به دلیل فقدان تعهد عمومی است که راه حل آن افزایش باورهای دینی دست اندرکاران برای رسیدن به بهزیستی معنوی است.

زمان اجرای طرح‌های توسعه شهری، در عمل محیط زیست شهرها هر روز بیش از پیش آسیب می‌بیند. بر اساس ادبیات موضوع [۹-۱۰] می‌توان نشان داد که گم‌شده این داستان، معنویت است. انسانی که از معنویت تهی شده، نمی‌تواند محافظ خوبی برای محیط زیست سالم، و گیاهان باشد. گزارش‌هایی که از مأموران یگان حفاظت محیط زیست یا محیط بانان می‌رسد، نشان می‌دهد که تعهد و مسوولیت‌پذیری عمومی، موضوعی مهم است. محیط بانان که براساس قوانین در جایگاه خود حافظ عرصه‌های طبیعی سرزمینی هستند بیش از هر چیز به همکاری مردم نیازمندند تا بتوانند در راستای تحقق اصل پنجاهم قانون اساسی گام بردارند، و این مهم نیازمند همراهی مردم است؛ چیزی که به عنوان «مسوولیت اجتماعی» مردم در سند چشم‌انداز و سیاست‌های کلی نظام و برنامه‌های توسعه‌ای کشور دیده می‌شود.

بیان مساله
 رابطه دین و محیط زیست طی چند دهه اخیر و به خصوص پس از انتشار مقاله لین وایت در مورد ریشه‌های تاریخی بحران محیط زیستی و نقد او بر دیدگاه یهودی-مسیحی، وارد مباحثات دانشمندان به ویژه اندیشمندان علوم انسانی گردید. طی این چند دهه دیدگاه‌های گوناگونی در مورد فواید نگاه‌های دینی (پیشامدرن) و ظرفیت‌های آن برای حفاظت محیط زیست ابراز شده است [۱۴]. به همین جهت برای درک ظرفیت‌های واقعی نگاه‌های معنوی در حفاظت از محیط زیست و امکان مراجعه به سنت‌های دینی، فکری و فرهنگی برای رویارویی با بحران‌های محیط زیستی، توجه دوباره به این نگاه‌ها ضرورت دارد.
 مساله اصلی پژوهش آن است که علی‌رغم تلاش‌های صورت گرفته برای حفاظت از محیط زیست شهری، به خصوص در

این مسأله بسیار راهگشا است. به نظر می رسد که کمرنگ شدن آموزه های دینی در باب منابع طبیعی و به دنبال آن فاصله گرفتن عموم مردم از این تعالیم، در تشدید بحران محیط زیست نقش مستقیم دارد و راه حل آن را تقویت بعد معنوی فردی و اجتماعی جامعه در مسأله مورد تحقیق دانسته است [۱۵]. بر اساس چنین رویکردی، می توان بازگشت به مبانی اندیشه اسلامی، را راه حلی برای این چالش بزرگ و جهان شمول دانست.

بر اساس مطالعات صورت گرفته [۱۸]، ریشه مساله در برخورد ناصحیح نظام های مدرن (فردگرا سرمایه داری، جمعگرا سرمایه داری، فردگرا کمونیستی و جمعگرا سوسیالیستی) با منابع طبیعی و محیط زیست است. در این میان، تجربه نشان داده است که نظام های کونیستی-سوسیالیستی در عمل ناموفقتر بوده اند، چیزی که بیش از هر چیز خلا رویکرد معنوی و اهمیت مراجعه دوباره به مبانی اندیشه اسلامی را نشان می دهد. جمعبندی ادبیات موضوع نشان می دهد که راهکارهای اقتصادی رایج که به منظور جلوگیری از ایجاد لطمات زیست محیطی مورد استفاده قرار می گیرد و از آنجا که راهکارهای متعارف برای جلوگیری از نابودی منابع طبیعی و تخریب محیط زیست به تنهایی کافی نیستند [۱۸].

قوانین اسلامی به صورت استادانه ای مسیر و راه مطلوب را نشان می دهد. اسلام نشان دهنده طریقتی برای زندگی است که دیدگاه جامعی نسبت به هستی، حیات انسان و روابط بین آنها دارد. با افزایش رشد اقتصادی، محیط زیست متحمل فشارهای مضاعفی شده است. رویکرد تعادلی اسلام به هر دو وجه موضوع، شرایط خاصی را ایجاد می نماید که منتهی به رشد و توسعه پایدار شهری است. در اسلام به اهمیت محیط زیست توجه زیادی شده است، بدین معنا که حفاظت از محیط زیست عمل عبادی محسوب می شود [۱۹]. حفاظت جامع از محیط زیست شهری مبتنی بر فرهنگ اسلامی می تواند با کاستن از اثرات خارجی منفی زیست محیطی، تحقق توسعه پایدار و استیفای حقوق انسانی، بستر مناسبی را برای محافظت از منابع طبیعی و محیط زیست فراهم کند [۱۸]. اسلام به عنوان یک دین جامع، می تواند راهگشای این مساله باشد، همانطور که در منابع معتبر این حوزه، رد پای این مفهوم دیده می شود.

محیط زیست در خطر ایران، موضوعی بسیار مهم و اساسی است. این مهم در شهرهای بزرگ، مهم تر است. محیط زیست شهر تهران با وجود فضاهای سبز محدود، نیازمند کنترل است. مفهوم محیط زیست سالم در کلانشهرها با مخاطراتی مواجه است که از آن جمله اجرای پروژه های متعدد بدون مطالعه زیست محیطی و یا تخریب محدوده های حفاظت شده به دلیل عدم آگاهی افراد مخاطب است. با نگاهی به اهمیت حفاظت محیط زیست در اسلام [۱۱] می توان ابعاد مختلف موضوع را بهتر در بیان مساله به کار گرفت، همان چیزی که گم شده حفاظت جامع از محیط زیست شهری را تشکیل می دهد.

تخریب گسترده محیط زیست سالم، یکی از چالش های زندگی انسان معاصر است. امروزه پس از گذشت سالیان دراز حیات انسان و کره زمین، مناظر و چشم اندازهای طبیعی همچنان در معرض خطرات ناشی از فعالیت های انسانی است. در برابر چنین خطرات موجود و رو به تزاید، اقدامات سازنده برای حفاظت جامع از محیط زیست شهری و آگاه سازی مردم برای حفاظت از ذخائر طبیعی در مقیاس محلی و جهانی کاملاً احساس می شود [۱۲]. مشکل آلودگی محیط زیست جهان امروز، چالشی جهانی است [۱۳] که تنها یک کشور یا منطقه خاص با آن مواجه نیست. این مشکل شامل موضوعات مختلف زیست محیطی است. پیشینه پژوهش نشان می دهد که همگی این موارد در نتیجه عملکرد انسان ها و پس از انقلاب صنعتی تشدید شدند. در تمامی ادیان الهی و به خصوص دین مبین اسلام، پاکیزگی و اجتناب از آلودگی محیط زیست به عنوان وظایف دینی مورد تأکید قرار گرفته است. تأثیرات متقابل انسان و طبیعت، مساله را دقیقتر نشان می دهد و اهمیت مطالعه را نمایان تر می سازد.

فلسفه حفاظت از محیط زیست در نگاه اسلام [۱۵]، یک فلسفه جامع نگر است. بحران زیست محیطی در جهان امروز یک مسأله قابل تأمل است. با وجود صرف هزینه های کلان در جهت برقراری پروژه های بزرگ فنی برای نیل به حفاظت از محیط زیست، خروجی چندان رضایت بخشی به بار ننشسته است. به تبع آن در سال های اخیر اندیشمندان اسلامی را به این مهم رهنمون نموده است که جدای از امور فنی، رویکرد به کارگیری فلسفه مبتنی بر دین و اخلاق در جهت تسهیل

در مبانی اندیشه اسلامی، جهان هستی از نظم دقیق برخوردار است. در آیات ۷-۸ سوره الرحمن می خوانیم «وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ * أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ» که معنای آن به طور ضمنی این است که خداوند متعال آسمان را برافراشت و نظم را استوار ساخت، و انسان باید مراقب باشد که نظم را برهم نزند و زیاده روی نکند. در این رویکرد حفاظت جامع از محیط زیست شهری هدفی الهی است زیرا تمامی مخلوقات با تعادل و تناسب خلق شده‌اند. هر یک از اجزا و عناصر خلق شده، نقشی حیاتی در بقای این کره خاکی و تداوم زندگی انسان دارند. تغییرات نابجا و آسیب رساندن به هر یک از اجزا این سیستم متوازن، منجر به خطر افتادن حیات و هستی می‌شود [۱۱]. دین مبین اسلام، مملو از توصیه‌هایی برای حفاظت از آنچه که خداوند آفریده است، که به معنای حفاظت از زیستگاه مخلوقات یا همان محیط زیست می‌باشد. در رویکرد اسلامی به توسعه پایدار شهری، باید با استفاده از تمامی امکانات قانونی، اخلاقی و شرعی موجود، از تخریب زیست‌کره و منابع حیاتی آن جلوگیری کرد زیرا «حفاظت محیط زیست یک وظیفه الهی» است. علاوه بر قرآن کریم و کتب روایی و فقهی، به خصوص کتزالعمال، بحارالانوار، وسائل الشیعه، مکارم الاخلاق، الادب النبوی و بسیار دیگر از این نوع کتابها از ائمه معصومین (ع) فرمایشات زیادی در زمینه اهمیت موضوع و رعایت موازین آن به یادگار مانده است [۲۲] که می‌تواند چارچوبی عملیاتی برای حفاظت جامع از محیط زیست شهری ترسیم نماید.

«سواد زیست محیطی» مفهوم عمیق دیگری است که بدون تعهد به دست نمی‌آید. مطالعات [۱۳] نشان می‌دهد که در تحولات اجتماعی سال‌های اخیر، رابطه جامعه‌شناسی و محیط زیست شهری نزدیک تر شده و جامعه‌شناسان در نظرات خود به محیط زیست شهری و ارتباط آن با انسان و جامعه بیش از پیش پرداخته‌اند. در نظریه‌های جامعه‌شناسانه در این حوزه، اهمیت انتقال فرهنگ و سواد زیست محیطی به نسل‌های آینده بیشتر مورد تأکید قرار گرفته است. آنچه از نقش‌آفرینی مادران در حفاظت جامع از محیط زیست بیان می‌شود، در عمل توجه ویژه به فرهنگ زیست محیطی است، و آنچه باید در نسل‌های آینده درونی شود [۱۳]. تحقق سلامت و توسعه متوازن جوامع بشری، در گروه

سرعت تخریب محیط زیست [۱۹-۲۰] و ناکارآمدی روش‌های موجود، شالوده‌مساله پژوهش را تشکیل می‌دهد. عواقب زیانبار بهره‌برداری بی‌رویه از طبیعت و پیدایش انواع آلاینده‌ها در محیط زیست، پیشرفت و توسعه بدون برنامه‌ریزی همه‌جانبه که با تخریب و آلودگی محیط زیست همراه است، نگاه جهانی به مؤلفه‌های زیست محیطی در جهان، وضعیت مخاطره‌آمیزی را نشان می‌دهد [۲۰]. با افزایش توان فناوری‌ها در بهره‌برداری از منابع طبیعی، تعادل محیط زیست در چند قرن اخیر به زیان طبیعت برهم خورده که شرایطی اسفبار و گاه جبران‌ناپذیری بوجود آورده و از آن به عنوان بحران منابع طبیعی و محیط زیست یاد می‌شود. امروزه جامعه بین‌الملل راه حل این معضل را محافظت از محیط‌زیست می‌داند و در این راه، مایل است بدانند که چگونه می‌تواند از تعالیم دینی در این امر مهم کمک گیرد [۲۱-۲۳] سرعت تخریب محیط زیست [۲۴] به مرز هشداردهنده‌ای رسیده است و این مهم می‌تواند آینده حیات در کره خاکی را با خطر مواجه سازد.

چارچوب نظری

شناخت اهمیت حفاظت محیط زیست در اسلام [۱۱] موضوعی است که از یک سو تضمین‌کننده توسعه پایدار شهری است، و از سوی دیگر حفاظت جامع از محیط زیست شهری در فرآیند توسعه کمی. از نظر مقدمه و هدفگذاری، چارچوب نظری پژوهش به این نکته اشاره دارد که خداوند حکیم، طبیعت و محیط زیست را با هدفمندی و دقت فراوان آفریده است. در مبانی اندیشه اسلامی، تمامی مخلوقات با اندازه‌گیری دقیق و متناسب خلق شده است. این موضوع در آیات قرآن کریم تأیید شده است، چنان که خداوند حکیم می‌فرماید: "ما هر چه آفریدیم به اندازه آفریدیم" و در جای دیگر می‌فرماید: "زمین را گسترده‌ایم و در آن کوه‌های عظیم قرار دادیم و از آن هر گیاه و نبات متناسب و موافق حکمت رویانیدیم". هدف ساختاری از ترسیم چارچوب نظری پژوهش، شکل‌دهی، ساختارسازی، بررسی و تحلیل چالش‌های جهانی است که تنها و تنها با تأکید بر «انسان متعهد» به دست می‌آید.

آیات قرآن مجید و روایات اسلامی بر اهمیت حفاظت از محیط زیست و نقش حیاتی آن در سلامت انسان تأکید دارند [۱۱].

نظام اقتصاد اسلامی، توسعه را بدون حفاظت از منابع طبیعی به رسمیت نمی شناسد. از این رو، با بررسی دیدگاه های اسلام در ارتباط با اهمیت محیط زیست؛ مفاهیم اسلامی از قبیل **امانت داری، توحید و پاسخگویی** برجسته می شوند [۱۹] و می توانند به عنوان ارکان اساسی، محوریت بحث را هدایت کنند. با مراجعه به ادبیات موضوع [۲۰-۲۱] مشاهده می شود که از منظر اسلام به عنوان یک دین جامع و کامل میان انسان و طبیعت رابطه وجود دارد. در تعالیم اسلامی طبیعت در اختیار انسان ها قرار گرفته تا از آن بهره برداری معقول نمایند و از اتلاف و نابودی آن خودداری نمایند. چنین حقی در قرآن کریم شناسایی شده و از جنبه های مختلفی به آن پرداخته شده است و توصیه شده که از طبیعت به عنوان امانتی الهی استفاده نمایند و حق آیندگان رعایت شود. بهترین چاره اندیشی پیرامون در معرض تخریب قرار گرفتن محیط زیست منتسب دانستن طبیعت به انسان بود که به شکل گیری حق بر محیط زیست در قالب حقوق همبستگی منجر شد [۲۱].

چارچوب نظری پژوهش مفهوم «افزایش معنای زندگی» را در قالبی مادی و معنوی؛ به صورت همراه و توأمان، تعریف می کند. بنابراین با رویکردی جامع، شخصی که نسبت به سلامت خود اشراف کافی دارد و از ظرفیت های خود برای حفاظت جامع از محیط زیست شهری به عنوان انجام وظایف دینی و علمی خود استفاده نماید، شخصی متعهد است و اگر بهره نگیرد و استفاده نکند، دچار زیان و ضرر معنوی خواهد شد. آیات قرآن مجید اشاره دارند که «سلامتی نعمت الهی» است. «سلامت» می تواند فردی، و می تواند جمعی باشد مانند مفهوم شهر سالم و محیط زیست سالم شهری. همین مطلب در متون دینی این گونه بیان شده است که فرمودند «نعمتان مجهولتان الصحه و الفراغ» دو نعمت است که قدرشان شناخته نمی شود: تندرستی و آسایش (المعجم الکبیر از سید حسین طباطبایی). در رویکرد جامع به چارچوب نظری پژوهش، قرآن مجید و روایات معصومین علیهم السلام نقش مهمی ایفا می کنند.

مواد و روش ها

پژوهش ها از نظر پارادایم پژوهش به سه دسته ۱- روش های استقرایی، ۲- مشاهدات تجربی و ۳- رویکرد انتقادی تقسیم

حفاظت جامع از محیط زیست شهری است. رشد نسل های آینده، و حفظ حیات و کرامت انسانی و رسیدن بشریت به سعادت، رابطه نزدیکی با حفظ محیط زیست و توجه به مسائل زیست محیطی دارد [۲۳].

«**تعهد درونی**» رمز موفقیت برونی است. جهان بینی دینی و محیط زیست، بر مبنای نگرش اسلام به طبیعت بنا نهاده می شود. ادبیات موضوع [۱۶] تاکید دارد که بحران های زیست محیطی کل نظام طبیعت را تهدید می کنند. تخریب محیط از طریق افزایش مصرف انرژی در جهان، انقراض گونه ها و نابودی جنگلها، زندگی ما را تهدید می کند. بسیاری از کنوانسیون ها، مجامع و آژانس های بین المللی و ملی در سراسر دنیا در زمینه محیط زیست و پایداری، تلاش می کنند که حفاظت جامع از محیط زیست شهری را به موضوعی قابل اجرا تبدیل سازند. مشاهده می شود که بسیاری از موافقتنامه های جهانی و تعهدات دولتی به ارائه استراتژی ها و راهکارهایی در حل مسائل محیطی اختصاص یافته اند. بنابراین این سوال مطرح می شود در حالیکه الگوهای مناسب تری از پایداری در همه زمینه های مربوطه به محیط زیست توصیه می گردد چگونه است که تغییرات قابل توجهی در فرآیندهای حفاظت محیط از جمله تغییر در الگوهای مصرف تمایل به جایگزینی انرژیهای تجدید پذیر به جای انرژیهای فسیلی و صرفه جویی در استفاده از منابع به وجود نیامده است؟ بهناز امین زاده (۱۳۸۱) تاکید دارد که اگرچه پاسخ به این سوال می تواند جواب های به ظاهر ساده بسیاری داشته باشد در بطن آن موضوعی نهفته است که ریشه بسیاری از معضلات زیست محیطی است و آن عدم توجه به ابعاد معنوی در رابطه انسان و محیط است. بر اساس جمع بندی ادبیات موضوع [۱۶] علت اصلی موضوع بی توجهی تمدن معاصر به جنبه های معنوی محیط زیست است. اما در تمدن اسلامی [۱۷، ۲۲] نگاه و نگرش به طبیعت و پیوند انسان با طبیعت به گونه دیگر است. انسان در جهان بینی الهی و اسلامی جانشین خدا در زمین است. باید همان گونه که خدا مهرورزانه زمین را می پروراند و از آفت ها مصون می دارد و باران رحمتش را بر آن می باراند و طبیعت را دوست می دارد انسان نیز چنان باشد و مهرورزانه از آن پاس دارد و استفاده اش به گونه ای نباشد که آسیبی به آن برسد.

شریف زاده (۱۳۸۶) در پارادایم اخلاقی-فلسفی متعالی در پژوهش‌های بحران‌های زیست‌محیطی نشان دادند که «علی‌رغم التزام جامعه جهانی به رفع بحران‌های زیست‌محیطی در اواخر قرن بیستم که در نشست‌ها، معاهدات و بیانیه‌ها اعلام شده است، این بحران‌ها کماکان جامعه بشری را تهدید می‌کنند. دانشگاه‌ها و موسسات پژوهشی نیز در این راستا تحقیقات بسیاری را به عمل آورده‌اند؛ و دولت‌ها با اجرای برنامه‌های حفاظتی در سطح ملی و همچنین همکاری‌های دو جانبه و چند جانبه بین‌المللی؛ و گروه‌های دوستدار محیط زیست با فعالیت‌های جمعی همگی برای حفاظت از محیط زیست تلاش می‌کنند، ولی این تلاش‌ها با دستاوردهای ناچیزی همراه بوده‌اند.» تمامی این موارد نشان می‌دهد که پرسش در حوزه‌های اشتراک میان حفاظت جامع از محیط زیست مطرح است و درک آن نیاز به توجه به علوم انسانی اسلامی دارد. این پژوهش در دستگاه معرفتی تأویلی و با روش تحلیل متن انجام گرفته است [۲۷]. از این رو باید پارادایم پژوهش را انتقادی - آزادپژوهی دانست.

پژوهش بر مبنای روش‌های تحقیق کیفی بنیان نهاده شده و تفسیر کاربردی متون و تحلیل انتقادی آن‌ها را هدفگذاری کرده است. لذا پژوهش نه «متن‌محور» است و نه «مؤلف‌محور»؛ بلکه به دنبال تبیین مدل مفهومی شهر سالم با تأکید بر آموزه‌های اسلامی است؛ تبیینی که در خلال آن تعامل محیط زیست سالم و بهزیستی معنوی مشخص می‌شود.

محیط زیست بخشی از جهانی است که در تحرک و پویایی است و نگاه‌های یکسویه در آن پاسخگو نیست. بررسی شاکله ادبیات مرتبط با معناداری موضوع، بیانگر آن است که ادراک معناداری هر اقدامی، عاملی درونی و انگیزه بخش در پیش‌بینی ویژگی‌های اشتیاق است. به علاوه، معنای کار با پیامدهای متعدد دیگری از جمله نیت و سلامت روانی در ارتباط است. از این رو، افزایش معناداری، عامل علاقه‌مندی است. سطوح بالای معنا و اشتیاق نسبت به انجام یک عمل، به مراتب بیش از دیگر عوامل روان‌شناختی، بر موفقیت اثر می‌گذارد. یافته‌های دیگر تحقیقات نیز نشان داد که نگرش‌های مثبت نسبت به انجام یک کار و معنای ادراک شده از آن‌ها، به شکل تنگاتنگی با اشتیاق مرتبط است [۹]. با توجه به این که شهرها موجوداتی زنده و پویا و انسان محور

می‌شوند که در شناسایی حوزه‌ها و روندهای پژوهشی پارادایم تولید اجتماعی موثرند. در سال‌های اخیر مطالعات پیرامون پارادایم تولید اجتماعی و کاربردهای آن بعنوان یک پارادایم جدید تولیدی، توسعه یافته و منجر به تولید دانش متنوع و پراکنده‌ای در این زمینه شده است. شناخت زیر حوزه‌ها، موضوعات جدید و روند تحقیقاتی پارادایم تولید اجتماعی می‌تواند کمک شایانی به پژوهشگران این حوزه نماید [۲۵]. تحقیقات حوزه تولید اجتماعی را پیشتر در قالب «آزادپژوهی» می‌شناختیم، همان پارادایمی که در آن پژوهشگر بر اساس نقد و استفاده از روش‌های تفسیری اقدام به تحلیل منابع می‌کند [۲۶-۳۰]. به نحوی این موضوع را مبتنی بر هرمنوتیک می‌دانند.

پژوهش حاضر یک پژوهش میان رشته‌ای یا بینارشته‌ای است. رشته‌های تخصصی در حوزه‌های علوم انسانی، با روش‌های استقرایی و مشاهدات تجربی به دست نمی‌آیند. نقد تجزیه‌گرایی در حوزه پژوهش‌های انسانی، زمینه را برای شکل دهی علوم «میان‌رشته‌پژوهی» فراهم نمود. میان‌رشته پژوهی در واکنش به رشته پژوهی و شکاف میان پژوهش و تصمیم‌گیری در زندگی اجتماعی شکل گرفت [۲۶]. در این حوزه، روش پژوهش کیفی است و برای پاسخ به سوالات پژوهش از روش توصیفی و تحلیلی و همینطور روش اسنادی استفاده می‌شود. میان‌رشته‌پژوهی آشتی دو یا چند حوزه دانش برای حل مساله انسانی است. این حوزه از پژوهش بر کثرت‌گرایی روشی پایه گذاری شده است تا انسان در دام محدود شدن به روش‌های استقرایی و مشاهدات تجربی نیوفتد. خاستگاه این حوزه از پژوهش دو نیاز بنیادی است که عبارتند از نیاز به حل مساله‌هایی که رشته‌های علمی در محیط‌های دانشگاهی نتوانستند راه‌حلی مناسب برای آن‌ها پیدا کنند. و همچنین، نیاز به وحدت بخشی به دانش. پارادایم حاکم بر میان‌رشته‌پژوهی پارادایم «پیوند دهی» است [۲۶]. تعامل محیط زیست سالم و در بهزیستی معنوی نیاز به رشد تفکر انتقادی دارد و در عمل مسئولیت زایی اجتماعی را به همراه می‌آورد.

موضوع پژوهش بیش از آنکه فنی باشد، مربوط به علوم انسانی اسلامی است، و در حیطه رابطه با وجود و ماهیت انسان تعریف می‌شود. همانطور که منصور شاه ولی، مرضیه کشاورز و مریم

زمینه موضوع با نگاه به نظر حضرت ابراهیم (ع) در این آیه شریفه، می‌توان چنین استفاده کرد باور به معنویت در سلامت معنوی انسان‌ها موثر است و سلامت معنوی حاصل ایمان و توکل به خداوند متعال است. این آیه به نقش ایمان و توکل به قدرت الهی ساماندهی به امور و مشکلات جوامع انسانی اشاره دارد. در فرایند بهبودی اشاره دارد. و این تنها راه نجات و رستگاری است. سواد سلامت میزان ظرفیت فرد برای کسب، تفسیر و درک اطلاعات اولیه و خدمات سلامتی می‌باشد. شادکامی عاملی است که از طریق آن، فرد همیشه دارای یک حس خوب درباره زندگی خود و دیگران است [۳۱]. این مهم در حوزه حفاظت جامع از محیط زیست شهری نیز دارای اهمیت است. همانطور که شادکامی، ورزش و هوش هیجانی با سلامت روانشناختی همبستگی مثبت داشته، به طور معناداری قادر به پیش بینی سلامت روانشناختی می‌باشند [۳۱-۳۲]؛ دو سنج سواد سلامت و شادکامی معنوی، همبسته هستند، و تعامل این دو رمز دست یابی به محیط زیست سالم است.

محیط زیست سالم زمینه ساز بهزیستی معنوی: از دیدگاه روانشناسی مثبت، لازمه بهزیستی معنوی در جوامع انسانی، باور به یک منبع فرامادی است. مطالعات نشان می‌دهد که این امر می‌تواند تأثیر مثبتی بر روحیه بیمار و در نتیجه فرایند بهبودی داشته باشد. به راستی شفای واقعی نزد خداوند متعال است. همانطور که در دعای «یا مَنْ اسْمُهُ دَوَاءٌ وَ ذِكْرُهُ شِفَاءٌ» می‌خوانیم «یا مَنْ اسْمُهُ دَوَاءٌ وَ ذِكْرُهُ شِفَاءٌ یا مَنْ يَجْعَلُ الشِّفَاءَ فِيمَا يَشَاءُ مِنَ الْأَشْيَاءِ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اجْعَلْ شِفَائِي مِنْ هَذَا الدَّاءِ فِي اسْمِكَ هَذَا» بهزیستی معنوی تعامل همزمان جنبه های مادی و معنوی در کنار یکدیگر است. تاکید بر جایگاه اکوتوریسم برای لمس طبیعت، درک نیاز انسان به تماس با طبیعت و محیط های طبیعی است، چیزی که بارها و بارها در قرآن مجید و کلام ائمه اطهار سلام الله علیهم توصیه و سفارش شده است. اهمیت دادن به نقش بهزیستی معنوی و حیات طیبه در حفاظت از محیط زیست به منظور دستیابی به توسعه پایدار امری ضروری است [۱۲]. زندگی معنوی (سرمایه و بهزیستی معنوی)، هوش معنوی، بهزیستی معنوی و حمایت اجتماعی سه متغیر به هم مرتبط

هستند، اهمیت برنامه‌ریزی شهر سالم با توجه به اصول و معیارهای آن در طول برنامه‌ریزی بلند مدت برای شهرها ضروری می‌باشد. این مقاله به روش توصیفی-تحلیلی و با هدف شناخت اصول و معیارهای شهر سالم تهیه شده است. پژوهش در راستای خلق یک نظریه برای برون رفت از ناکارآمدی روش های متعارف حفاظت جامع از محیط زیست شهری بنیان نهاده شده است. همان مفهومی که علیرضا پویا و حسنیه طباطبایی (۱۳۹۰) از آن با عنوان راهبرد کیفی پژوهش نظریه مفهوم سازی بنیادی یاد می‌کنند [۲۸]. راهبرد استقرایی با رویکرد تئوری زمینه ای [۲۹-۳۰] در کنار یکدیگر به پژوهش آزادی عمل می‌دهند تا بتواند مدل مفهومی شهر سالم با تاکید بر آموزه های اسلامی را ترسیم نماید. جمع‌بندی روش شناسی بیان می‌دارد که روش پژوهش این مقاله، روش توصیفی و تحلیلی است. با کمک تحلیل محتوای دانشی، چارچوبی را مینا قرار می‌دهد و در مبانی اندیشه اسلامی، چارچوبی را برای برطرف کردن کاستی های راهبردی در این حوزه نشان می‌دهد که مدل مفهومی شهر سالم با تاکید بر آموزه های اسلامی.

یافته‌ها

منابع بسیار زیادی حوزه محیط زیست، آموزش محیط زیست و محیط زیست سالم با تاکید بر جایگاه و اهمیت توسعه پایدار شهری مطالعه شدند. علاوه بر آن‌ها، منابع متعددی در حوزه آموزه های اسلامی، شادکامی معنوی، تعلیم و تربیت اسلامی و بهزیستی معنوی مطالعه شده اند. با عنایت به رویکرد تجمیعی و فراتحلیل داده‌ها، مهمترین یافته از فراتحلیل منابع و کتب عبارت اند از:

تعامل سواد سلامت و شادکامی معنوی: تنها راه نجات جوامع انسانی، بازگشت به معنویت و زندگی معنوی است. در آیات قرآن مجید، تاکید بر سلامت مفهومی فراگیر دارد. همانطور که در آیه ۸۰ سوره شعرا می‌خوانیم: "وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ" (و هنگامی که بیمار می‌شوم، او مرا شفا می‌دهد). در چارچوبی علمی، می‌توان آیه ۸۰ سوره شعرا را اینگونه تفسیر کرد که این آیه نمایانگر رابطه میان انسان و پروردگار در تدوین مفهوم «شهر سالم» است. حضرت ابراهیم (ع) در این آیه به توانایی و قدرت خداوند در شفا دادن اشاره می‌کند و می‌گوید: "هنگامی که بیمار می‌شوم، او (خداوند) مرا شفا می‌دهد". در

موفقیت انسان در کار است و بدون آن انگیزه و پشتکار کافی پدیدار نمی‌گردد. ادبیات موضوع نشان می‌دهد که معنویت و ایمان می‌تواند منبع بزرگی برای انگیزه و پشتکار باشد. انسان‌ها به واسطه پشتکار، سعی و تلاش، معنای وجودی خویش را می‌یابند و از این جهت کار می‌تواند بنیان و کانون زندگی بشر قلمداد شود [۹]. در این راستا، شواهد حاکی از آن است که درک معنا و مفهوم یک موضوع با نگاه معنوی، میزان احساس اشتیاق افراد را به اشکال مختلفی ارتقاء می‌بخشد. از آیاتی که می‌تواند به این مفهوم اشاره کند، آیه ۳۷ از سوره فصلت (۴۱:۳۷) است که می‌خوانیم «فَإِنْ تَوَلَّوْا فَعَلَّ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ» این آیه به اهمیت توکل به خدا و نقش ایمان در دستیابی به موفقیت و استقامت در کارها اشاره دارد. روی هم رفته، با توجه به ارتباط خصایص شخصیتی با اشتیاق افراد [۱۰]، می‌توان شانس موفقیت یک الگو را برآورد کرد. انسان معنوی حافظ محیط زیست [۳۷] است و از سوی دیگر محیط زیست سالم، موقعیتی برای رشد و نمو انسان معنوی در بستر جامعه ای سالم.

معنویت، پیوند دهنده انسان و محیط زیست: مطالعات نشان داده است که برخورداری از معنویت بالاتر، موجب افزایش مقاومت روانی و تحمل بهتر شرایط سخت منجر شود. از سوی دیگر، مطالعات نشان داده است که انسان در یک محیط زیست سالم، بهتر به سلامت می‌رسد. اساساً حضور در طبیعت و موقعیت‌های طبیعی عاملی در جهت سلامت است. حضور در طبیعت و موقعیت‌های طبیعی می‌تواند به بیماران کمک کند تا احساس آرامش بیشتری داشته باشند و استرس و اضطراب ناشی از بیماری را کاهش دهند. این آرامش روانی می‌تواند تاثیر مثبتی بر روند بهبودی داشته باشد؛ این مهم در جمع‌بندی ادبیات موضوع مشاهده شده است. قراردادن این دو دسته مطالعه در کنار هم نشان می‌دهد که معنویت، پیوند دهنده انسان و محیط زیست است. در نگاه اسلام ضمن ارج نهادن به منابع طبیعی و محیط‌زیست، هدف از خلقت این موهبت‌های الهی را در جهت خدمت‌رسانی به تمام موجودات هستی دانسته‌اند. در ادبیات موضوع [۱۵] دو نگرش در باب عدم حفاظت از محیط‌زیست دیده شده است؛ نخست با رویکردی دینی، بحران محیط‌زیست را در به کار نگرفتن

هستند [۳۳-۳۴] و درک اهمیت حمایت از محیط زیست سالم، مستلزم بهزیستی معنوی است.

محیط زیست سالم و احساس خوشبختی: منابع علمی موجود، احترام به محیط زیست و توجه به محیط زیست سالم را در احساس خوشبختی شهروندان موثر می‌دانند. احساس خوشبختی یکی از حوزه‌های روانشناسی است که بر جنبه‌های مثبت زندگی و توانایی‌های انسانی تمرکز دارد و به جای تمرکز بر مشکلات و ناتوانی‌ها، به بررسی عواملی که به بهبود کیفیت زندگی و افزایش رضایت و خوشبختی کمک می‌کنند، می‌پردازد. آیه ۸۲ از سوره اسراء تاکید دارد که شفا از جانب خداست. «وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا» - و از قرآن آنچه را که برای مؤمنان شفا و رحمت است، نازل می‌کنیم و ستمگران را جز زیان نمی‌افزاید (آیه ۸۲ از سوره اسراء) انسان معنوی با لطف الهی احساس خوشبختی می‌کند. کیفیت زندگی شهری یکی از مهمترین حوزه‌های مطالعات شهری در کشورهای مختلف به شمار می‌رود که دارای مؤلفه‌های چندگانه ی اجتماعی، محیطی و اقتصادی می‌باشد [۳۵-۳۶]. این در حالی است که گسترش شهرنشینی و افزایش تخریب محیط زیست، سلامت روانی، اجتماعی و به دنبال آن نشاط شهروندان را در معرض خطر قرار می‌دهد. باور به منبعی فرامادی یا ایمان به قدرت الهی می‌تواند تاثیرات مثبت متعددی بر احساس خوشبختی داشته باشد و همچنین روحیه و سلامت روانی افراد، به ویژه در دوران نقاهت پس از بیماری را بهبود بخشد. اگر انسان به گونه‌ای که قانونمندی اکوسیستم و ارزش محیط زیست سالم را درک کند، به خوبی می‌تواند این مفاهیم را به نسل‌های آینده و دیگران انتقال دهد.

انسان معنوی حافظ محیط زیست: یکی از چالش‌های اساسی آن است که «محیط زیست» در فرآیند توسعه شهری امروزین به شدت مورد آسیب قرار گرفته است و قوانین و مقررات تنظیم شده برای حفاظت از محیط زیست در عمل موفقیت‌چندانی نداشته‌اند. ادبیات موضوع نشان می‌دهد که در این رستا باید دریافت که انسان معنوی حافظ محیط زیست سالم است. افزایش امید و مقاومت روانی، در کنار کاهش استرس و اضطراب، در عمل انسان معنوی را به حفاظت از محیط زیست شهری متعهد می‌سازد. معنویت به عنوان رمز

بین متغیرهای زمینه ای مانند جنسیت، تحصیلات، وضعیت اشتغال، وضعیت تأهل، با مسؤولیت پذیری زیست محیطی رابطه معناداری وجود ندارد. هرچه سرمایه اجتماعی و فرهنگی شهروندان بیشتر باشد مسؤولیت پذیری زیست محیطی مطلوب تری دارند. این مهم در ترسیم مدل مفهومی شهر سالم با تاکید بر آموزه های اسلامی جایگاه ویژه ای دارد.

اخلاق اسلامی و احترام به مخلوقات خداوند: در مبانی اندیشه اسلامی، انسان مومن به همه مخلوقات خداوند احترام می گذارد. اهمیت حمایت اجتماعی و انضباط اخلاقی و معنوی، در پیشبرد اهداف بزرگ فرهنگی و اجتماعی، موضوعی راهبردی است که از توان اثرگذاری لازم برخوردار است. اخلاق یکی از موضوعات اساسی در جوامع انسانی به حساب آمده و از آن به عنوان نوعی راهبری الهام بخش یاد می شود. لیبرالیسم اقتصادی که از دو اصل اصالت فرد و آزادی فردی تشکیل می شود. این دو اصل به عنوان اساسی ترین پایه های علم اقتصاد متعارف، به علاوه معیار پارتو که مبنای بسیاری از تصمیم گیرهای اقتصادی است، مشکلات زیست محیطی متعددی را ایجاد کرده است [۱۸]. ادبیات موضوع [۲۲] نشان می دهد که در شریعت مقدس اسلام به حفاظت جامع از محیط زیست شهری توجه خاصی شده است. در این زمینه آیات متعددی در قرآن کریم آمده است و همچنین احادیث زیادی از پیامبر بزرگوار اسلام (ص) داریم که همگی حاکی از اهمیت موضوع است، چیزی که «سلامت» و «شهر سالم» گره خورده است. نتایج مطالعه و فراتحلیل ادبیات موضوع [۲۱-۲۴] نشان می دهد که برای رهایی از بحران زیست محیطی کنونی باید به اصول اخلاقی و متون دینی بویژه اسلام مراجعه کنیم، زیرا مبنای پیدایش بحران در منابع طبیعی تجدیدشونده، بحران اخلاق در میان انسان هاست و توجه به ارزش های بنیادی دین مبین اسلام به دلیل برخوردار از پشتوانه الهی و اخلاقی، نقشی اساسی در پایداری و حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی تجدیدپذیر ایفا می نماید. کاربست اخلاق زیستی در شهرسازی اسلامی [۴۰] نشان می دهد که اخلاق اسلامی و احترام به طبیعت دو مفهوم در هم تنیده اند. بی توجهی به حفاظت از طبیعت که عمدتاً به علت عدم پشتوانه اخلاقی از سوی جوامع و مردم

آموزه های دینی دانسته است و گروه دوم با رویکردی غیردینی، تعالیم دینی چون عدم وابستگی و دل دادن به دنیا را موجب استفاده بی حد و حصر از محیط طبیعی قلمداد نموده اند. هر دو این موارد نشان می دهد که معنویت، پیوند دهنده انسان و محیط زیست است. در این رویکرد، عنایت به نقش اکوسیستم در حفاظت محیط زیست نیز، بیان دیگری از «تعهد آفرینی» است [۱۲]. پیوند انسان و محیط یا به عبارت کاملتر «پیوند اخلاقی انسان با محیط زیست» [۳۸] رمز دست یابی به محیط زیست سالم است؛ البته رابطه انسان با محیط زیست با هدف سلامتی هر دو، پیوند انسان و محیط، موضوعی علمی همراه با اصول و مشخصه های اخلاقی است. معنویت به عنوان یک حلقه مفقوده بایستی بین اصول اخلاقی انسان با محیط برقرار باشد. سلامت محیط و رابطه انسان با محیط، دقیقاً علمی با مشخصه های اخلاقی است [۳۸]؛ موضوعی که از مبانی اندیشه اسلامی ریشه می گیرد.

تقویت حمایت اجتماعی برای حفاظت از محیط زیست شهری: دین عامل پیوند قلبهاست و اعتقاد به یک منبع فرامادی می تواند به ایجاد و تقویت شبکه های حمایتی اجتماعی منجر شود، دقیقاً خلایی که در ادبیات موضوع در رابطه با ضرورت حفاظت از محیط زیست شهری مرود بحث قرار گرفته است. از سوی دیگر مطالعات تایید می کرد که افراد با ایمان به یک قدرت بالاتر، ممکن است بیش از سایرین از محیط زیست سالم حمایت کنند. به عبارت دیگر، محیط زیست سالم حاصل برخورداری توسعه پایدار شهری از حمایت معنوی و روانی بیشتر، از سوی جامعه دینی یا مذهبی خواهد بود. بنابراین اکنون که محیط زیست مورد تعرض و سلامت شهروندان در خطر قرار گرفته، بهره مندی از نقش آفرینی همه شهروندان مسوول، کار مدیران توانمند و عاقبت نگر است [۱۳]. رابطه سرمایه اجتماعی و فرهنگی با مسؤولیت پذیری زیست محیطی [۳۹] راه حلی فراگیر ارایه می دهد. امروزه از مهمترین مسائل زیست انسانی، توجه به محیطی است که در آن زندگی میکند. بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و فرهنگی با مسؤولیت پذیری زیست محیطی، ابعاد مهمی از موضوع را می گشاید. مطالعات این حوزه [۳۹] نشان داد که بین سرمایه اجتماعی و سرمایه فرهنگی تجسم یافته با مسؤولیت پذیری زیست محیطی رابطه معناداری وجود دارد.

می‌توان از حقوق بنیادین دانست [۲۱]. مطالعات [۴۱] نشان می‌دهد که امروزه سلامت اجتماعی، به عنوان یکی از ابعاد سلامت، در کنار سلامت جسمی و روانی و معنوی نقش و اهمیت گسترده‌ای یافته است. مفهوم سلامت اجتماعی نیاز جامعی به افزایش معنای زندگی دارد، موضوعی که برای تقویت توسعه پایدار شهری ضروری است. سلامت اجتماعی در کنار دو بعد مهم دیگر سلامت جایگاه و آفری پیدا نموده است. از طرفی یکی از برنامه‌های مهم سیاست‌گذاران اجتماعی برای تحقق سلامت اجتماعی و توسعه شهرها توجه به مفهوم ارتقاء کیفیت زندگی است. کیفیت زندگی لزوماً همیشه منجر به سلامت اجتماعی نخواهد شد، زیرا انسان اساساً موجودی معنوی است. کیفیت زندگی از طریق اخلاق توسعه اجتماعی با سلامت اجتماعی رابطه قوی دارد. همچنین مهمترین مولفه اثرگذار کیفیت زندگی بر سلامت اجتماعی، سلامت روان می‌باشد [۴۱]. از این رو، افزایش معنای زندگی با هدف تقویت توسعه پایدار شهری، موضوعی بسیار ضروری است.

بازنگری در فردمحوری و اهمیت آینده مشترک: فردمحوری و تخریب محیط زیست آینده انسان را به خطر می‌اندازد. اگر در گذشته در مورد جایگاه این موضوع تردیدی وجود داشت، امروزه شکی باقی نمانده که توسعه انسان محور بدون حفاظت از محیط زیست ممکن نیست و حفاظت از محیط زیست بدون حضور جدی همه گروه‌های اجتماعی محقق نخواهد شد [۱۳]. بی‌توجهی تمدن معاصر به جنبه‌های معنوی محیط زیست [۱۶]، حاصل عدم درک از اهمیت آینده مشترک است. همانطور که از امام باقر (ع) روایت شده است که یکی از کارهایی که امام عصر (عج) در هنگام ظهور انجام می‌دهد، ساماندهی محیط زیست انسان‌ها و ارتقاء کیفیت زندگی ایشان است [۲۲]. اهمیت آینده مشترک، جامعه را بر آن می‌دارد که جریان فاضلاب و پساب‌های شهری را مدیریت نماید؛ همانطور که میدانیم محیط زیست را آلوده میکند و عامل انتشار و انتقال بسیاری از بیماریهای خطرناک است [۲۲] هرچند در فضای روشنفکری جامعه بسیاری از پدیده‌ها و مسائل با مفهوم طبقه‌بیین و تحلیل می‌شوند [۴۲]، اما تلاش چندانی برای بررسی اهمیت آینده مشترک صورت نگرفته است. مطالعه طبقات اجتماعی [۴۲] در ایران نشان می‌دهد که در طبقه بالا پول‌محوری، نمایش،

است و منجر به بحران محیط‌زیست شده، امروزه دچار تغییر نگرش در مواجهه با طبیعت و تدوین قوانین بین‌المللی شده است و مذهب به مثابه محرکی جهت این تغییر نگرش‌ها و تدوین‌کننده اخلاق، عاملی در رفع بحران‌های زیستی در نظر گرفته شده است. بازشناسی مفهوم اخلاق در پرتو اندیشه و اصول اسلامی و راهبردهایی جهت بهره‌برداری مناسب از محیط زیست ارائه می‌کند [۴۰]. کاربست اخلاق اسلامی زمینه ساز احترام به مخلوقات خداوند به خصوص احترام به محیط زیست خواهد بود.

افزایش معنای زندگی و تقویت توسعه پایدار شهری: باورهای معنوی و درک تاثیر فرامادی طبیعت می‌تواند به انسان‌ها کمک کند تا معنای بیشتری در زندگی خود پیدا کنند. این احساس معنا و هدف در عمل به افزایش انگیزه برای حفاظت از محیط زیست شهری منتهی می‌شود؛ همان چیزی که به تقویت روحیه افراد کمک می‌کند و بهبودی را تسریع می‌بخشد. همواره طبیعت از مهم‌ترین ارکان حیات بشری به شمار آمده است. از این رو، احترام به محیط‌زیست در همه‌ی ادوار تاریخی مطمح نظر بوده است. ابتدا در حقوق بین‌الملل معاصر سعی بر حمایت از محیط‌زیست شده که در قالب حقوق بین‌الملل محیط‌زیست تبلور یافت اما عدم کفایت این حمایت و ضرورت حفاظت از محیط‌زیست برای انسان امروز و نسل‌های آینده، ایجاد پیوند میان محیط‌زیست و حقوق بشر مورد توجه قرار گرفت، زیرا حمایت قانونی از حقوق بشر می‌تواند وسیله‌ای جهت نیل به صیانت از محیط‌زیست باشد. از این رو، در چارچوب نسل سوم حقوق بشر حق جدیدی به نام حق بر محیط‌زیست در اسناد بین‌المللی حقوق بشری شکل گرفت که در آن محیط‌زیست به عنوان یک حق انسانی مطرح شده است. با شکل‌گیری حق بر محیط‌زیست، نگاه جدیدی به محیط‌زیست شکل گرفت. براساس این نگاه جدید، حق بر محیط‌زیست در زمره نسل سوم حقوق بشر مورد توجه خاص قرار گرفت. حیات و حمایت از حق حیات، بدون محیط‌زیست امن، پاکیزه و سالم ممکن نیست. از این رو، می‌توان گفت حق بر محیط‌زیست مقدمه و اساس برای سایر مصادیق حقوق بشر می‌باشد، چون بهره‌مندی انسان از این حقوق متوقف بر فرض برخورداری از حداقل سلامتی و تندرستی است، پس حق برخورداری از محیط‌زیست سالم را

گوشزد شده است. تحلیل این مفاهیم نشان می‌دهد که به واژه «بهره‌وری»، نزدیکی معنایی بسیاری دارند؛ زیرا یکی از تعریف‌های بهره‌وری، برآیند دو عنصر «کارایی و اثربخشی» است. اثربخشی به مفهوم انجام دادن کار نیک است و کارایی، کار نیک را نیک انجام دادن است [۴۴]. به همین جهت، بهره‌وری و مصرف هوشمندانه منابع طبیعی را می‌توان یک عمل اخلاقی در حیطه اخلاق اسلامی به شمار آورد.

برنامه ریزی علمی و طراحی معنوی: همانطور که در رویکرد جامع‌نگر به توسعه پایدار شهری از منابه موجود استفاده می‌شود و از پیشینه پژوهش می‌دانیم، پیوند دین و علم در همه ارکان برنامه ریزی و برنامه دهی توسعه پایدار شهری موثر است. به عنوان نمونه گرچه انسان‌ها از فناوری‌های پزشکی و درمان‌های مدرن برای درمان بیماری‌ها بهره می‌برند، اما همه می‌دانند که این کافی نیست؛ زیرا در حقیقت جهان هستی شفا و درمان نهایی در دستان خداوند متعال است. از این مفهوم در علم پزشکی، به عنوان رویکرد جامع به سلامت و یا تعامل میان دین و علم یاد می‌شود که نشان‌دهنده جایگاه توکل است و ایمان می‌تواند مکمل درمان و سایر تلاش‌های علمی باشد. در فرآیند توسعه شهری و حفاظت از محیط زیست نیز چنین است. در ادبیات موضوع سوال می‌شود که "آیا ارزیابی کیفیت زندگی و عملکرد شخصی افراد بدون توجه به معیارهای اجتماعی امکان پذیر است؟" [۴۱] برنامه ریزی علمی و طراحی معنوی در هماهنگی با ارزش‌های دینی ممکن است. زیرا نهاد فقهت پیوند عمیق و وثیقی با حکومت اسلامی دارد. پویایی، جامع‌نگری و توجه به التزامات فقه اجتماعی تأثیر مستقیمی در کارآمدی حکومت یا دولت اسلامی دارد. هرچه نهاد فقهت در فرآیند اجتهاد و استنباط احکام و برنامه حکومتی توجه حداکثری به فقه اجتماعی و مسائل و تحولات جامعه داشته باشد و به آن ملتزم باشد، به همان میزان به کارآمدی حکومت و دولت اسلامی نزدیک می‌شود [۴۳]. علم و دین از منظر علامه طباطبایی دو موضوع همبسته اند. از نگاه علامه طباطبایی در تفسیر المیزان علم و دین در تعارض واقعی نیستند [۴۶]. علامه از علم در الهیات، احکام و به خصوص کشف فلسفه احکام، گزاره‌های علمی و تاریخی سود می‌برد. او معتقد است دین نقش برجسته‌ای در روش‌شناسی علم

فردمحوری، و استحقاق؛ در طبقه متوسط توجه به مسئولیت فردی، رعایت مصحلت جمعی، فردگرایی، و استحقاق؛ و در طبقه پایین نمایش و رقابت، استحقاق، و فردمحوری ارزش‌های غالب‌اند. در لایه‌های طبقه متوسط در پی بهبود کیفیت زندگی و محیط پیرامونی از طریق ارتقاء سطح تأمین نیازها و به همراه یک لایه از طبقه بالا مایل به مشارکت در اصلاحات اجتماعی هستند؛ همان موضوعی که برای بازنگری در فردمحوری و اهمیت آینده مشترک دارای اهمیت است. سکولار شدن به معنای فردگرایی بدون توجه به احکام اجتماعی دین، از آسیب‌های کلان و مهمی است که پیش روی جامعه اسلامی به عنوان نهادی مهم و تأثیرگذار در طول تاریخ قرار دارد [۴۳]. بازنگری در فرهنگ فردمحور، و تاکید بر اهمیت آینده مشترک با استفاده از ارزش‌های اسلامی، برای تحقق عملیاتی حفاظت جامع از محیط زیست شهری ضروری است.

بهره‌وری و مصرف هوشمندانه منابع طبیعی: در مبانی اندیشه اسلامی، بهره‌وری و مصرف هوشمندانه منابع طبیعی و استفاده از ظرفیت‌های محیط زیست، یک اصل اساسی است. بهره‌وری و مصرف هوشمندانه منابع طبیعی را با «فرهنگ قناعت» در اندیشه اسلامی توضیح می‌دهند. ابوالقاسم یعقوبی (۱۳۸۰)، بهره‌وری و قناعت را از یک ریشه و هر دو را در راستای تمدن‌سازی معرفی کرده، تاکید می‌کند که پیوند دین و رفتارهای بهنجار اجتماعی پایه‌های تمدن اسلامی را پی می‌ریزد. برای شاهد مثال این حدیث شریف را نقل قول می‌کند که امام علی (ع) می‌فرماید: «خفض الصوت و عض البصر و مشی القصد من اماره الایمان و حسن التدبیر» - فرو آری آوا فرو افکندن چشم و میانه روی در راه رفتن از نشانه‌های ایمان و نیک دینی است. بخورید و بیاشامید و زیاده روی نکنید و در مگذرانید که خداوند اسراف کاران را دوست ندارد [۱۷]. تمامی این موارد با استناد به قرآن مجید و کلام ائمه اطهار سلام الله علیهم بر بهره‌وری و مصرف هوشمندانه منابع طبیعی تاکید می‌ورزد. سنت استحکام و بهره‌وری، یک قاعده اخلاقی در اسلام [۴۴] است. منابع حدیثی و تاریخی کهن و معتبر شیعه و سنی موافق‌اند که سنت اتقان و استحکام، ریشه در تعالیم پیامبر و خاندانش دارد. این تعالیم در روایات اسلامی با عنوان‌های «اتقان، احکام، اثبات و احسان‌العمل»، بارها

دینی است. در عمل، پیرامون این مساله دیدگاه‌های متعددی مطرح شده است که مهمترین آنها دیدگاه مادیگرا، معناگرا و جامع نگر است. اما ابتکار رویکردی دینی به موضوع، رویکرد جامع‌نگر و یکپارچه به حفاظت جامع از محیط زیست شهری است. قدرت الله قربانی (۱۳۹۸) در معیارهای ارزیابی عقلانیت باورهای دینی در رویکرد جامع‌نگر اشاره می‌کند که در تعامل با حفاظت جامع از محیط زیست شهری، رویکرد جامع‌نگر انتخاب شده است تا معیارهایی مانند امکان اثبات برهانی، کلیت و جهانشمولی، ثبات و تغییرپذیری، انسجام درونی، بساطت و پیچیدگی، داشتن نتیجه عملی مناسب، استقلال از حجیت متون دینی، میزان تاثیرپذیری از عوامل معرفتی و غیرمعرفتی دارای اهمیت خاص خود را حفظ نمایند [۴۹]. این مهم با کارکردهای فلسفه دین هماهنگ است. زیرا ارزیابی عقلانیت نظری و عملی نظام باورهای دینی از مهم‌ترین وظایف و کارکردهای فلسفه دین است [۴۹]. از این رو در این زمینه، نگاه جامع یک اولویت اساسی است.

محیط زیست یک امانت الهی برای انتقال به نسل‌های آینده: در میانی اندیشه اسلامی، محیط زیست یک امانت الهی برای انتقال به نسل‌های آینده است. اسلام به عنوان یک مکتب جامع و انسان‌ساز، توجه ویژه‌ای به محیط‌زیست داشته و انسان را خلیفه الهی می‌شناسد و او را مسلط بر طبیعت می‌داند. اما انسان که خلیفه الهی بر زمین است حق ندارد مرتکب تعدی و تفریط شود. نگرش انسان به محیط‌زیست باید به عنوان امانت الهی باشد که ضمن بهره‌برداری از محیط‌زیست، در حفاظت از آن کوشا باشد تا این امانت الهی را به سلامت به نسل‌های آینده تحویل دهد. اسلام توجه به طبیعت را با محوریت انسان و مسخر بودن طبیعت برای انسان لحاظ نموده است. براساس این نگرش حق بر محیط‌زیست از منظر اسلام شناسایی شده است. [۲۱] در میانی اندیشه اسلامی، هرگونه تخریب و آلودگی محیط زیست که منجر به افساد در زمین گردد، نه فقط بر زندگی سالم انسان و دیگر موجودات زنده تاثیر می‌گذارد، بلکه حیات انسان را به نابودی میکشاند. از این رو، در منابع فقهی و آموزه‌های دینی به لزوم حفظ و مراقبت از تخریب و آلودگی منابع طبیعی [۲۳]، به خصوص در اجرای طرح‌های توسعه، اهتمام و توجه ویژه ای شده است. آب، خاک، مرتع، جنگل و غیره؛

داشته است. علامه دین اسلام را جامع همه نیازهای دنیوی و اخروی انسان می‌داند. حس و تجربه، عقل و اصول عقلی از روش‌های مهم علم شناخته می‌شود [۴۶]. مدل‌سازی روابط هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی علم و دین می‌تواند بر جنبه‌های عملی و کاربردی تعامل میان علم و دین تأکید کرده، مدل نظری مشخصی را، در خصوص رویارویی گزاره‌های علمی و گزاره‌های الاهیاتی و نحوه رابطه آن‌ها با یکدیگر، ارائه دهد [۴۷]. با این رویکرد، برنامه ریزی علمی و طراحی معنوی را می‌توان در کنار یکدیگر برای بهبود حفاظت جامع از محیط زیست به کار گرفت.

رویکرد جامع‌نگر و یکپارچه به موضوع: این تحلیل جامع‌نگر می‌تواند نشان‌دهنده تلفیق ایمان دینی و واقعیت‌های علمی؛ تنها راه حل موضوعات پیچیده و چندجنبه جهان امروز است. این مهم همزمان می‌تواند در درک و مواجهه با بیماری‌ها و سایر چالش‌های زندگی موثر و مفید باشد. اگر برای حل اساسی این چالش‌ها تعامل بیشتری مورد نیاز است تا مساله به صورت جدی مطرح و اصلاح گردد. ادبیات موضوع تأکید دارد که «شهر سالم» موضوعی است که در طی چند دهه اخیر به دنبال رشد شتابان شهر و شهرنشینی آسیب دیده است. رویکرد جامع در این میان توجه به حاکمیت برنامه ریزی مناسب و متناسب با نیازهای جامعه شهری امروز است. کارشناسان رشته‌های مربوط مانند جغرافیا و برنامه ریزی شهری، توسعه شهری و محیط زیست، بر اهمیت نگاه جامع واقف اند، رویکردی که در آن همه امکانات منطبق بر نیازهای زیستی شهروندان و مبنی بر احترام متقابل بر حقوق شهروندی و تأکید بر توسعه پایدار شهری باشد [۷]. در مقابل، به هر میزانی که از رویکرد جامع‌نگر و یکپارچه به موضوع، غفلت شود، به همان میزان در جهت ناکارآمدی گام برداشته شده است [۴۳]. از نظر تاریخی، پژوهش‌های علم و دین که از دهه شصت میلادی به حوزه‌های آکادمیک بدل شد، این بختیاری را داشته است که سرشت چندرشته‌ای و میان‌رشته‌ای خود را حفظ کرده، از گزند تک رشته‌ای شدن در امان بماند [۴۸]؛ دقیقاً همان چیزی که می‌توانست خطری برای جامعیت باشد. چشم‌اندازهای نو در پژوهش‌های علم و دین، بر جامعیت تأکید دارد همانطور که غفار شاهدهی (۱۳۸۷) اشاره می‌کند که جامع‌نگری در اهداف حکومت

بر جایگاه دین ممکن است، نهاد فقاقت با تکیه بر تمام ظرفیت های خود در مسیر کارآمدی دولت اسلامی گام بردارد [۴۳]. مفهوم سلامت اجتماعی به معنای ارزیابی فرد از عملکردش در برابر اجتماع به عنوان یکی از ابعاد مهم سلامتی مطرح می شود [۴۱]؛ فردی که نه ضرر می بیند و نه ضرر می رساند. از منابع متعدد و مرتبط در این حوزه (حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، ج ۱۸، ص ۳۲؛ خراسانی، محمدکاظم، کفایه الاصول، ص ۳۸۱؛ خمینی، سیدروح الله، تهذیب الاصول، ج ۳، ص ۱۱۲ - ۱۲۰؛ خمینی، سیدروح الله، تهذیب الاصول، ج ۳، ص ۱۱۸؛ انصاری، مرتضی، رسائل فقهیه، ص ۱۱۶؛ مکارم شیرازی، ناصر، القواعد الفقهیه، ج ۱، ص ۷۹؛ خمینی، سیدروح الله، تهذیب الاصول، ج ۳، ص ۱۲۶؛ انصاری، مرتضی، رسائل فقهیه، ص ۱۲۶-۱۳۰؛ موسوی بجنوردی، سیدحسن، القواعد الفقهیه، ج ۱، ص ۲۴۲ - ۲۴۵؛ مکارم شیرازی، ناصر، القواعد الفقهیه، ج ۱، ص ۲۸-۴۴) استفاده می شود که حفاظت از محیط زیست، یک ضرورت بسیار مهم و غیرقابل چشم پوشی است و فرد نمی تواند به محیط زیست آسیب وارد کند. در صورت ورود ضرر طبق قواعد فقهیه لا ضرر و اتلاف و تسبیب و ضمان و احترام و دلیل عقل وسیره عقلا ... قابل مطالبه است [۵۰]. ضرر رساندن به محیط زیست، اشتباهی جبران ناپذیر است و لازم است بر اساس عقل و شرع درک محیط زیست و احترام به جایگاه اراده الهی: چالش عدم احترام به محیط زیست به دلیل غرق شدن انسان پست مدرن در فراروایت های جهان امروز، موضوعی مهم در ادبیات موضوع بوده است. از سوی دیگر، از منظر فلسفه علم، زیاده خواهی انسان عامل اصلی تخریب محیط زیست محسوب می شود که حاصل درک نادرست از جایگاه انسان در طبیعت است. ادبیات موضوع به نقش اراده الهی در پدیده های طبیعی و فرآیندهای زندگی اشاره دارد. انسان ها باید درک کنند که با وجود تمام تلاش هایشان، نتیجه نهایی به اراده خداوند بستگی دارد. در تاریخ معاصر، اعتقاد به یکپارچگی و وحدت برای حفاظت و مدیریت محیط زیست، اولین کنوانسیون های بین المللی را شکل داد. در مقایسه با تنوع زیستی یا تغییرات اقلیمی، توافق بر سر ارزش زیست محیطی بسیار چالش برانگیز است. توافق جهانی بر سر مفهوم و درک مشترک از سیمای سرزمین و ارزش های اساسی آن بطور اصولی امری

ودیعۀ ارزشمند الهی در نزد مردمان هر جامعه و ثروت ملی آن جامعه محسوب می گردد که نه تنها باید در حفظ و حراست از این سرمایه های ملی سعی وافر نمود، بلکه می بایست با اتخاذ سیاست های بهره برداری اصولی، فنی و احیایی، این گرانبهارترین چشمه های حیات را به نسل های آینده منتقل کرد [۲۳]. مهدوی و سلیمانی (۱۳۹۶) در توضیح این مهم می آورند که از نگاه دین باوران، چون خداوند علیم و حکیم، آفریدگار بشر است، پس نسبت به ساختار وجودی و مصالح و مفاسد معیشتی و نیازهای حقیقی او در ابعاد گوناگون مادی و معنوی علم کامل و اشراف تمام دارد و همه ی بایدها و نبایدها و احکامی که از او به عنوان «شارع مقدس» صادر شده است، مبتنی بر این حقیقت است؛ "و نزلنا علیک الکتاب تبیاناً لکل شیء" (نحل/۸۹) قرآن و فقه اسلام بر حفظ محیط زیست تأکید فراوان و آن را لازمه ایمان می داند [۵۰]. انسان معنوی خود را متعهد می داند در حفظ این حق و حریم که به عنوان حق الناس و امانت الهی است کوشا باشد.

لاضرر و لاضرار: در مبانی اندیشه اسلامی، قاعده لاضرر و لاضرار به عنوان قاعده ای راهگشا شناخته می شود. قاعده لاضرر و لاضرار از مشهورترین قواعد فقهی به معنای نفی حکم ضرری در اسلام است. قاعده لاضرر و لاضرار یک اصل مهم فقه اسلامی است که از حدیث معروف پیامبر اسلام (ص) ریشه می گیرد. این قاعده به این معنا است که در اسلام نباید ضرری به خود و دیگران رسانده شود، و این اصل در بسیاری از مسائل فقهی و حقوقی مورد استفاده قرار می گیرد (آیت الله سیستانی در قاعده لاضرر یک کتاب مفصل دارند). متن حدیث: «لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ، مَنْ ضَارَّ ضَرَّهُ اللَّهُ، وَمَنْ شَاقَّ شَقَّ اللَّهُ عَلَيْهِ» [صحیح بشواهد] - [رواه الدارقطنی] - [سنن الدارقطنی - ۳۰۷۹] - «هیچ ضرر و زیانی در اسلام نیست» این قاعده به عنوان یک اصل عمومی در فقه اسلامی، بسیاری از احکام و قوانین را تحت تأثیر قرار می دهد و مبنای بسیاری از تصمیم گیری ها در مسائل مختلف حقوقی و اجتماعی است. به عنوان مثال، در حقوق مدنی و قوانین اجتماعی، این اصل می تواند مبنایی برای جلوگیری از اعمالی باشد که به دیگران ضرر می رساند [۲۳]. توسعه معنوی در راستای حفاظت جامع از محیط زیست، در کشوری اسلامی مانند ایران با تاکید

بهداشت زمین، بهداشت زباله، ایجاد سیستم بازیافت، توسعه فضای سبز [۲۰] و اجرای همکاری های محلی و ملی. همانطور که استحکام و اتقان عمل، یکی از آموزه های مهم اخلاق کاربردی در اسلام است و به دلالت روایات اسلامی باید آن را همچون فرهنگ و سنت فراگیر پذیرفت و مطالعه کرد [۴۴]. بسیاری از کارکردهای اخلاقی و اجتماعی و مبادی اعتقادی دین نیز بر پایه عقل ساخته شده است. از سوی دیگر، وحی عمده ترین راه معرفت دین شناخته می شود که کارآیی آن در تبیین متشابهات و گزاره های دینی رخ می نماید [۴۶]. توجه به کرامت انسانی به عنوان یک موهبت الهی که در میان آفریده ها و موجودات فقط مختص انسان ها است، از دلایل کمال انسانی و تحقق اراده الهی مبنی بر خلیفه الهی انسان بر روی زمین است [۵۲]؛ موضوعی که اهمیت و جایگاه حفاظت جامع از محیط زیست شهری را در دیدگاه انسان مومن متعهد برجسته می سازد.

بحث و نتیجه گیری

کنترل و حل بحران های زیست محیطی از طریق تبیین دوباره رابطه انسان - محیط بایست مورد توجه قرار گیرد. درک عمیق از تفاوت ماهوی انسان در ادیان الهی با تعریف انسان در رویکردهای فردمحور مدرن، ریشه راه حل اساسی برای کنترل و حل بحران های زیست محیطی است. با تمرکز بر جهان بینی اسلامی، و فرهنگ اسلامی، می توان به طبیعت به عنوان یک مورد خاص اشاره کرد که از یک سو با ما رابطه ای دیرینه دارد، از سویی دیگر، مخلوق خداوند متعال است. محیط زیست در دنیای امروز در چالشی بسیار مهم و بنیادین قرار گرفته است. فراتحلیل داده ها، همگی بر اقدام موثر در حفاظت جامع از محیط زیست شهری تاکید دارند.

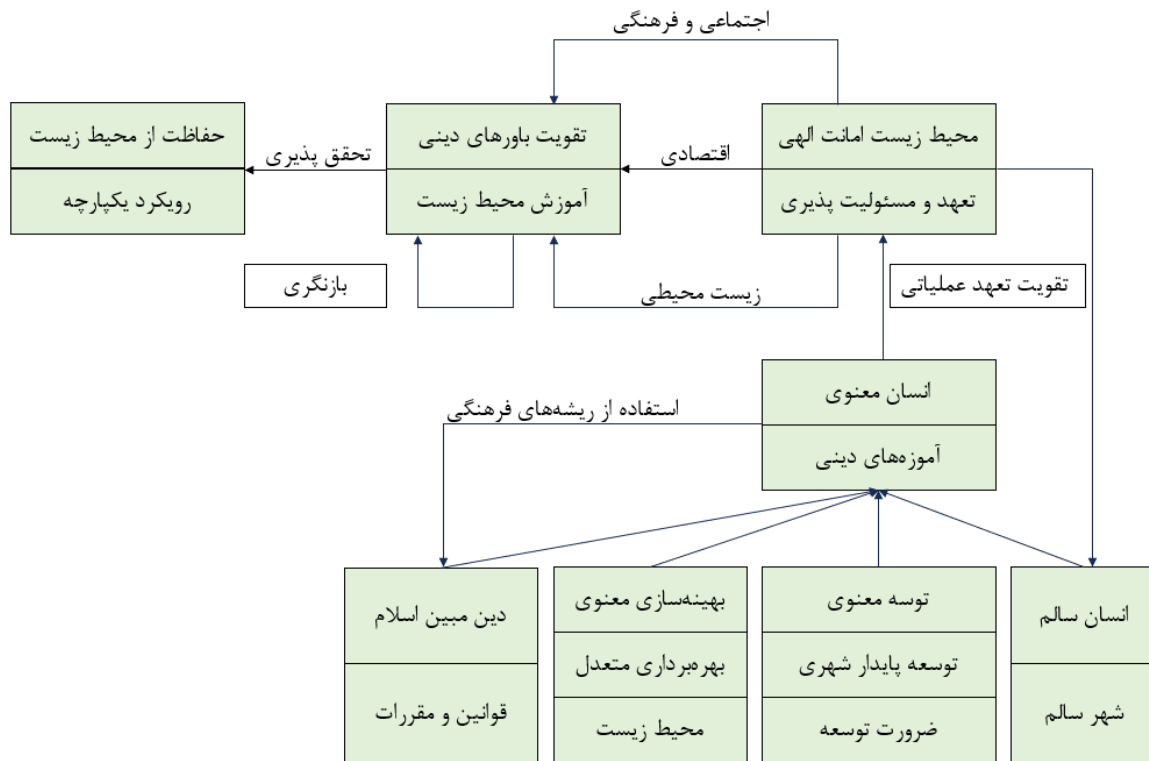
دین مبین اسلام به عنوان یک دین جهان شمول برای همه اعصار و زمان ها، فرصتی کلیدی برای حمایت از محیط زیست سالم ارایه می دهد. برخی از قواعد فقهی مانند قاعده تسلط، قاعده اتلاف، قاعده لاضرر و قاعده عدالت به خوبی چارچوب فعالیت یک انسان متعهد را مشخص را می سازند که چگونه به وظیفه انسانی خود در برابر محیط زیست عمل کرده، از نهادهای فقهی مانند انفال و غیره استفاده نماید. احکام دینی ظرفیتی مهم برای فعال سازی جامعه آگاه برای حمایت از

مشکل است [۲۴]. هم اکنون جهان به سمت یک نظام و شیوه نامه واحد بین المللی اما سازگار و انعطاف پذیر برای حل مشکلات محیط زیست و حفاظت و برنامه ریزی آن پیش می رود. این رویکرد علیرغم اهمیت، پیچیدگی ها، معضلات و دشواری ها، در مقابل مزایایی هم دارد و هدف اساسی آن رهنمون شدن جوامع به سمت توسعه پایدار و درخور است [۲۴]. آنچه گم شده این حرکت یکپارچه محسوب می شود، فقدان درک عمیق از محیط زیست به عنوان توجه و احترام به جایگاه اراده الهی است. تحلیل و بررسی ارتباط فراطبیعی افعال انسان و پدیده های زیست محیطی با تاکید بر دیدگاه آیت الله جوادی آملی [۵۱] ابعاد مهمی از موضوع را می گشاید. بخشی از متون دینی از رابطه میان برخی از افعال انسان و پدیده های زیست محیطی خبر داده اند که این ارتباط به صورت عادی و با دانش های طبیعی و تجربی تبیین پذیر نیستند.

تعادل و تعامل پویا: نکته کلیدی در حوزه حفاظت جامع از محیط زیست شهری، حفظ تعادل و تعامل پویا است، نه زیاده روی در استفاده از منابع طبیعی و نه پرهیز افراطی. اگرچه فعالیت های توسعه ای بر روی محیط زیست تاثیرگذار است، لیکن گزیری از اجرای طرح های توسعه شهری وجود ندارد. برای جلوگیری و یا کاهش اثرات منفی آن در محیط زیست لازم است برنامه ریزان و دست اندرکاران به هنگام تهیه طرح های جامع و تفصیلی از یک طرف نیازهای اساسی توسعه را پیش بینی کنند و از سوی دیگر نسبت به اثرات مثبت و منفی آن بیندیشند. [۱۲]. بر اساس تعریف، توسعه پایدار را فعالیتی است که نه تنها منابع طبیعی و فرهنگی را حفظ می کند بلکه ظرفیت را نیز برای ایجاد درآمد و اشتغال به طور مستمر افزایش می دهد [۱۲]. ضرورت تدوین اصول اخلاق زیست محیطی که نظر بر آرمان های اخلاقی الهی داشته باشد و در عین حال توسعه و بهبود زندگی مادی را نیز در بر گیرد، جدی تر از هر زمان دیگر است. از منظر اسلام می توان به اصولی اشاره کرد، که مهمترین آن ها از این قرارند: عدالت در محیط زیست، آبادی محیط زیست مصنوعی، دعوت به حفاظت از محیط زیست، بررسی اثرات زیست محیطی طرح های توسعه، جلوگیری از تخریب و آلودگی محیط زیست، مصرف بهینه، بهداشت محیط، بهداشت آب، بهداشت هوا، بهداشت صدا،

است. پژوهش نشان داد که موفقیت در این حیطة حاصل تبدیل شدن آن به یک فرهنگ شامل ارزش‌ها، باورها، رفتارها و روش‌های کاری است؛ چیزی که بتواند در حاشیه سایر کارهای خوب و موفق شامل ارزش‌های انسانی در این حیطة باشد. در این حالت، جامعه دارای یک فرهنگ مثبت و سازنده است در راستای حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی. در رویکرد یکپارچه به حفاظت از محیط زیست، آموزش موثر مقدمه ای برای عملکرد و بهره‌وری فرآیند حفاظت جامع از محیط زیست شهری به شمار می‌رود. مدل مفهومی شهر سالم با تاکید بر آموزه های اسلامی، در عمل تعاملی است میان محیط زیست سالم و بهزیستی معنوی، که به کمال انسانی منتهی می‌شود. آخر سخن آنکه، انسان متعهد و معنوی، تنها کسی است که صلاحیت دارد، از محیط زیست حفاظت نماید. (شکل ۲)

حفاظت جامع از محیط زیست به شکل‌های مختلف فراهم می‌سازد. نتایج پژوهش نشان داد که آموزش محیط زیست مثبت نگر به طور معناداری باعث افزایش خوش بینی، امید به زندگی و معنای زندگی می‌شود. چالش اصلی حفاظت جامع از محیط زیست شهری و همراهی آن با توسعه پایدار شهری نیز، همین مهم بود، یعنی تعهد انسان معنوی به حفاظت از محیط زیست. اثربخشی آموزش محیط زیست مثبت نگر، با تاکید بر خوش‌بینی معنوی، امید به زندگی و معنای زندگی را افزایش می‌دهد، موضوعی که برای حفاظت جامع از محیط زیست شهری ضروری است. آموزش محیط زیست رکن اساسی در تقویت این فرآیند و دست یابی به ظرفیت‌های هرچه بیشتر برای تحقق عملیاتی حفاظت جامع از محیط زیست محسوب می‌شود. در رویکرد یکپارچه به حفاظت از محیط زیست، یکی از عوامل مهم و تعیین کننده، عملکرد و بهره‌وری فرآیند

شکل ۲. مدل مفهومی شهر سالم با تاکید بر آموزه های اسلامی: تعامل محیط زیست سالم و در بهزیستی معنوی

تشکر و قدردانی: موردی گزارش نشده است.
 تاییدیه‌های اخلاقی: کلیه اصول اخلاقی در زمینه چاپ و نشر این مقاله رعایت شده است.
 تعارض منافع: عدم وجود تعارض منافع در فرم تعهد نویسندگان ذکر شده است.
 سهم نویسندگان در مقاله: نویسنده اول، پژوهشگر و نگارنده اصلی مقاله، تدوین محتوا و مطالعات کتابخانه‌ای و فرآیند تحقیق با سهم ۵۰٪ و نویسنده دوم، پژوهشگر و نگارنده اصلی مقاله، تدوین محتوا و کنترل فرآیند تحقیق با سهم ۵۰٪.
 منابع مالی/حمایت‌ها: منابع مالی و حمایت مالی گزارش نشده است.

References

- [1]. References Seyed Ghotbi, Seyed Mehdi. Health and Charity Affairs; The First Governmental Medical Journal in Iran. *Shamsa: Electronic Publication of the Organization of Libraries, Museums and Documentation Center of Astan Quds Razavi*, 2012; 4(Issue 16-17 Fall-Winter 2012): 1-10. Available at: https://shamseh.aqr-libjournal.ir/article_51334.html
- [2]. Sotodehasl N, Ghorbani R, Mahdavi-Nejad G, Haji-Aghajani S, Mehdizadeh J. Prayer attendance and general health in the Iranian adult urban population. *Journal of religion and health*. 2016 Feb;55:110-8. Available at: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10943-014-9980-6>
- [3]. Sadeghi S, Mahdavinejad G, Sadeghi A, Farhidzadeh E. Islamic Medicine Theory and agree views. *History of Medicine Journal*. 2012 Mar 6;4:11-32. <https://doi.org/10.22037/mhj.v4i10.11750>
- [4]. Rezapour H, Mahdavinejad G, Soltani Kermanshahi M. The relationship between practicing religious beliefs and happiness among students of Semnan University of Medical Sciences. *Research in Religion and Health*, 2023 Feb 28; 9(1): 20-32. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v9i1.34726>
- [5]. Mahdavinejad, G. H. Sociological Approach to Mission of Committed Artist; Case Study: Painting of Islamic Awakening Movement. *Sociology of Art and Literature*, 2021 Feb 19;12(2):199-220. doi: 10.22059/jsal.2021.81066
- [6]. Ziari K, Janbabanejad MH. Principles and criteria of a healthy city. *Quarterly Scientific-Research Journal of Geographical Information "Sepehr"*, 2012; 21(82): 50-56. Available at: https://www.sepehr.org/article_26259_00.html?lang=en
- [7]. Nasiri, E. Necessity of Formation of Healthy City. *Scientific- Research Quarterly of Geographical Data (SEPEHR)*, 2003; 11(44): 57-60. https://www.sepehr.org/article_28366.html?lang=en
- [8]. Fasihi, H., rezayan, H., Hosseini, S. M. Analyzing healthy city indicators and their spatial distributions in Sahand new town. *Journal of Geography and Planning*, 2022; 25(78): 309-321. doi: 10.22034/gp.2021.43017.2747 Available at: https://geoplanning.tabrizu.ac.ir/article_13877.html?lang=en
- [9]. Hakimi, I. A Survey on the Relationship between Personal and Organizational Spirituality with Job Engagement: Meaning of Work Mediating Role. *Research in Cognitive and Behavioral Sciences*, 2019; 9(1): 77-90. doi: 10.22108/cbs.2020.121525.1384 Available at: https://cbs.ui.ac.ir/article_25366.html?lang=en
- [10]. Iman H. The Role of Proactive Personality on Job Engagement by Mediating Work Meaning. *Positive Psychology Research*. 2020 Aug

- 22;6(2):35-48. doi: 10.22108/ppls.2020.122353.1915 Available at: https://ppls.ui.ac.ir/article_21335.html https://ppls.ui.ac.ir/article_25271.html?lang=en
- [11]. Esmacili Abbas, Rezaian Mohsen, Vazirinejad Reza, Tabatabaei Seyed Zia, Salem Zeinat, Mehdiian Fereshteh. Environmental Protection in Islam. *Journal of Rafsanjan University of Medical Sciences (JRUMS)*. 2007;6(4 (serial 25) (special letter)):55-60. Available at: <https://sid.ir/paper/71296/fa>
- [12]. Rezvani A.A. The role of ecosystems in environmental protection. *Environment*, 2003; 29(31). Available at: https://jes.ut.ac.ir/article_11036_29.html?lang=en
- [13]. Najafi Kashkooli S. The role of women in achieving and protecting the environment. *Qanun Yar*. 2021;5(17):1029-1044. Available from: <https://sid.ir/paper/1024269/fa>
- [14]. Rafatipannah M., Khademi H. MAZD YASNI (Zoroastrian) worldview and protection of environment: a deconstruction criticism. *Cultural History Studies (Pejuhesh Nameh Anjoman-e Iraniye Tarikh)*, 2019; 11(40): 27-46. Available at: https://www.chistorys.ir/article_203503.html?lang=en
- [15]. Babaeian D, Babaeian S. The philosophy of environmental protection in Islam viewpoint. *Research in Biology Education*, 2022; 4(2): 3-18. Available at: https://bioedu.cfu.ac.ir/article_3009.html?lang=en
- [16]. Aminzadeh B. Religious worldview and environment: an introduction to the Islamic view of nature. *Environmentalism*. 2002; 28(30): -. Available at: https://jes.ut.ac.ir/article_11023_0.html?lang=en
- [17]. Yaqoubi A. Islam and the Environment. *Hawza*. 2001; 18(No. 106-105): 308-341. Available at: https://jh.isca.ac.ir/article_1500.html
- [18]. Titel Evaluation the Foundations of the Economic System of Capitalism and Islam In Relation to the Conservation of Natural Resources and Environment. *Agricultural Economics*, 2016; 10(2): 191-210. doi: 10.22034/iaes.2016.19598 Available at: https://www.iranianjae.ir/article_19598.html?lang=en
- [19]. Malekian E, Salmani R. . *Journal of Accounting and Social Interests*, 2013; 3(4): 123-134. doi: 10.22051/ijar.2014.477 Available at: https://jaacsi.alzahra.ac.ir/article_477.html?lang=en
- [20]. Faghfour Maghrib H. Environmental Ethics from an Islamic Perspective. *Journal of Medical Ethics - Scientific Research*, 2012; 3(8): 11-44. <https://doi.org/10.22037/mej.v3i8.3734>
- [21]. Qadir M. The Right to the Environment from the Perspective of International Human Rights and Islam. *Comparative Research on Islamic and Western Law*. 2015 Jul 13; 2(2): 99-124. <https://doi.org/10.22091/csiw.2015.808>
- [22]. Ameri A. Environmental Health in Islam. *Medicine and Purification*, 2017; 16(4): 90-95. Available at: https://www.tebvatazkiye.ir/article_52417.html
- [23]. Fiqhi MR. An Introduction to Environmental Protection in Armed Conflicts from an Islamic Perspective. *Fiqhi Research Journal*. Summer 2011; 4(1): 185-222. Available at: <https://www.noormags.ir/view/en/article/page/879818/%D8%AF%D8%B1%D8%A7%D9%85%D8%AF%DB%8C-%D8%A8%D8%B1-%D8%AD%D9%85%D8%A7%DB%8C%D8%AA-%D8%A7%D8%B2-%D9%85%D8%AD%DB%8C%D8%B7-%D8%B2%DB%8C%D8%B3%D8%AA-%D8%AF%D8%B1-%D9%85%D8%AE%D8%A7%D8%B5%D9%85%D8%A7%D8%AA-%D9%85%D8%B3%D9%84%D8%AD%D8%A7%D9%86%D9%87-%D8%A7%D8%B2->

- %D8%AF%DB%8C%D8%AF%DA%AF%D8%A7%D9%87-%D8%A7%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85
- [24]. Ealamzadeh N, Mikaeeli Tabrizi A. Towards an Integrated System for Landscape Protection and Management: New Approaches. *Environmental Researches*, 2016; 7(13): 29-36. Available at: https://www.iraneiap.ir/article_99291.html?lang=en
- [25]. Sharifi V, Hashemzadeh Khorasgani G, Derakhshan SA, Shahmansouri A, Alirezaee A. Identifying the Research Trends and Subfields of the social manufacturing paradigm. *Business Intelligence Management Studies*, 2023; 12(46): 81-120. doi: 10.22054/ims.2023.71681.2277 Available at: https://ims.atu.ac.ir/article_16520.html?lang=en
- [26]. Samadi M. Interdisciplinary research, paradigm and educational achievements. *Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 2012; 5(1): 117-130. doi: 10.7508/isih.2014.17.006 Available at: https://www.isih.ir/article_129_32.html?lang=en
- [27]. Mohammadian E. Progress Paradigm and Cognitive Geomorphology. the Eleventh National Conference on the Iranian Islamic Model of Progress, 2022 May 18; 15(11): 924-33. Available at: <https://www.noormags.ir/view/en/article/page/1982525/%D9%BE%D8%A7%D8%B1%D8%A7%D8%AF%D8%A7%DB%8C%D9%85-%D9%BE%DB%8C%D8%B4%D8%B1%D9%81%D8%AA-%D9%88-%DA%98%DB%8C%D9%88%D9%85%D9%88%D8%B1%D9%81%D9%88%D9%84%D9%88%DA%98%DB%8C-%D8%B4%D9%86%D8%A7%D8%AE%D8%AA%DB%8C>
- [28]. Pouya A, Tabatabaei H. Qualitative Research Strategy of Fundamental Conceptualization Theory: Concept, Paradigm, Features, and Supplementary Discussions. *Police Human Development*. 2011; 8(37):11-38. Available at: <https://sid.ir/paper/132865/fa>
- [29]. Khalili Amin S M, Tanhaei H, Amir Mazaheri A. Dialectical analysis of Employee-Employer relationship in Iran from the Perspective of Pragmatistic Interpretative Paradigm: Case of Tehran Cement Factory. *Iranian Journal of Sociology*, 2023; 24(3): 53-77. doi: 10.22034/jsi.2024.2020504.1700 Available at: http://www.jsi-isa.ir/article_715416.html?lang=en
- [30]. Eskandarinia N, Saebnia S, Dekamini F. De-strategization: A Study of Paradigm Shift in Strategic Management. *Strategic Studies in Business*. 2024; 2 (2):13-36. Available at: https://journals.iau.ir/article_710106.html
- [31]. Molakhalili H, Mojiri S, Ashrafi Rizhi H, Faghihi Habibabadi H. Health literacy and happiness among students of Isfahan universities. *Journal of Management and Medical Informatics School*. 1. 2017; 3(2):218-210. Available at: http://jms.kmu.ac.ir/browse.php?a_id=141&sid=1&slc_lang=fa
- [32]. Yaghoubi, H, Baradaran M. Correlates of Mental Health: Happiness, Exercise, and Emotional Intelligence. *Quarterly Journal of New Psychological Research*, 2011; 6(23): 201-221. Available at: https://psychologyj.tabrizu.ac.ir/article_4156_685.html?lang=en
- [33]. Ghadampoor E, Mirdrikvand F, Moradizadeh S. Comparing spiritual intelligence, spiritual well-being and social support in delinquent and normal teenagers. *IHJ* 2019; 4 (2) :14-24. Available at: <http://iahj.ir/article-1-158-fa.html>
- [34]. Rasouli A, Mirzaalizadeh A, Ahmadi G, Tayyibi B, Hassanpour

- Pirbasti Z, Ghasemi S, Mousavi SE. Predicting Spiritual Capital and Spiritual Well-Being of Students Based on Personality Traits, Awareness, and Their Propensity to Consume Halal Food. *Research in Religion and Health*, 2024 Oct 19;10(2):1-15. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v10i2.42527>
- [35]. Khademi AH, Jokar Sarhangi I. Assessing the Quality of Urban Life (Case Study: Amol City's Dilapidated Urban Area). *Geography and Environmental Studies*. 2012 Jan; 1(4):100-17. Available at: https://journals.iau.ir/article_550583.html
- [36]. Sajjadian N, Nemati M, Damanbagh S. Identifying and prioritizing factors affecting urban vitality in Ahvaz. *Strategic Research on Social Issues*, 2020; 9(1):79-112. doi: 10.22108/srsp.2020.119936.1464 Available at: https://ssoss.ui.ac.ir/article_24528_0.html?lang=en
- [37]. Bahrani H, Salehifar A. The Effect of Spirituality in the Workplace on Pro-Environmental Behavior Using the Milliman Model. *Advertising and Sales Management*. 2010; 2:57-66. Available at: <https://www.noormags.ir/view/en/articlepage/1690820/%D8%AA%D8%A7%D8%AB%DB%8C%D8%B1-%D9%85%D8%B9%D9%86%D9%88%DB%8C%D8%AA-%D8%AF%D8%B1%D9%85%D8%AD%DB%8C%D8%B7-%DA%A9%D8%A7%D8%B1-%D8%A8%D8%B1-%D8%B1%D9%81%D8%AA%D8%A7%D8%B1-%D8%B7%D8%B1%D9%81%D8%AF%D8%A7%D8%B1-%D9%85%D8%AD%DB%8C%D8%B7-%D8%B2%DB%8C%D8%B3%D8%AA-%D8%A8%D8%A7-%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D9%81%D8%A7%D8%AF%D9%87-%D8%A7%D8%B2-%D9%85%D8%AF%D9%84-%D9%85%DB%8C%D9%84%DB%8C%D9%85%D9%86>
- [38]. Esmaeeli P. Medical geography, ethical relation between human and environment. *Ethics in Science and Technology* 2011; 6(3):83-91. Available at: <http://ethicsjournal.ir/article-1-742-fa.html>
- [39]. Afshani SA, Satarzadeh Z. The Relationship between Social and Cultural Capital and Environmental Responsibility. *Sociology of Social Institutions*, 2024; 10(22):7-29. doi: 10.22080/ssi.2022.23541.2012 Available at: https://ssi.journals.umz.ac.ir/article_4700.html?lang=en
- [40]. Wasigh B, Zare E, Ghasemi MR. Application of Bioethics in Islamic Urban Planning. *Manzar*, 2019; 11(47): 38-47. doi: 10.22034/manzar.2019.165332.1892 Available at: https://www.manzar-sj.com/article_89022_10163.html?lang=en
- [41]. Falahi A; Kafashi M. The Effect of Quality of Life on Social Health through the Mediation of Social Development Ethics. *Social Research Summer* 2019; 43: 19-35. Available at: <https://www.noormags.ir/view/en/articlepage/1539723/%D8%A7%D8%AB%D8%B1-%DA%A9%DB%8C%D9%81%DB%8C%D8%AA-%D8%B2%D9%86%D8%AF%DA%AF%DB%8C-%D8%A8%D8%B1-%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%D8%AA-%D8%A7%D8%AC%D8%AA%D9%85%D8%A7%D8%B9%DB%8C-%D8%A8%D8%A7-%D9%85%DB%8C%D8%A7%D9%86%D8%AC%DB%8C%DA%AF%D8%B1%DB%8C-%D8%A7%D8%AE%D9%84%D8%A7%D9%82-%D8%AA%D9%88%D8%B3%D8%B9%D9%87->

- %D8%A7%D8%AC%D8%AA%D9%85%D8%A7%D8%B9%DB%8C
- [42]. Jalaeipour H, Azizimehr K. Sociological Analysis of Class Values in Iran. *Sociological Review*, 2018; 24(2):319-346. doi: 10.22059/jsr.2018.65468 Available at: https://jsr.ut.ac.ir/article_65468.html?lang=en
- [43]. Rahimzadeghan M. The Pathology of the Secular Approach to the Institution of Jurisprudence and Its Impact on the Inefficiency of the Islamic State. *Culture and Research*. 2022; 15(51):151-188. doi: 10.22081/fpq.2022.73584 Available at: https://fpq.bou.ac.ir/article_73584.html?lang=en
- [44]. Azizi H. The Firmness and Productivity Tradition: an Ethical Rule in Islam. *Revelatory Ethics*, 2017;7(2): 109-132. https://ethics.isramags.ir/article_63599.html?lang=en
- [45]. Bavardi AQ. Investigating the effects of organizational culture on employee productivity and performance. *Management Research in the Islamic World*. 2024; 5(16): 5-21. Available at: <https://www.noormags.ir/view/en/articlepage/2118934/%D8%A8%D8%B1%D8%B1%D8%B3%DB%8C-%D8%A7%D8%AB%D8%B1%D8%A7%D8%AA-%D9%81%D8%B1%D9%87%D9%86%DA%AF-%D8%B3%D8%A7%D8%B2%D9%85%D8%A7%D9%86%DB%8C-%D8%A8%D8%B1-%D8%A8%D9%87%D8%B1%D9%87-%D9%88%D8%B1%DB%8C-%D9%88-%D8%B9%D9%85%D9%84%DA%A9%D8%B1%D8%AF-%DA%A9%D8%A7%D8%B1%DA%A9%D9%86%D8%A7%D9%86>
- [46]. Bahrami M. 10. Science and Religion from the Perspective of Allama Tabataba'i. *Qru'anic Reserches*, 1997; 3(9-10): 170-193. doi: 10.22081/jqr.1997.22512 Available at: https://jqr.isca.ac.ir/article_22512.html?lang=en
- [47]. Biyabanki SM. Modeling the ontological and epistemological relationships between science and religion. *Science and Religion Research*. December 2011; 2(4): 1-22. Available at: https://journals.ihcs.ac.ir/article_610.html
- [48]. Monajemi A. New perspectives in science and religion researches. *Science and Religion Studies*, 2023; 13(2):183-185. doi: 10.30465/srs.2023.45341.2072 Available at: https://elmodin.ihcs.ac.ir/article_8682.html?lang=en
- [49]. Ghorbani G. Criteria for Evaluating the Rationality of Religious Beliefs in a Holistic Approach. *Epistemological Research*. June 2019; 8(17): 101-121. Available at: https://journals.iau.ir/article_666282.html
- [50]. Mahdavi A, Soleimani I. Sociological Analysis of Collective Rights to the Environment. *Social Sciences*. June 2017; 11(36):319-344. Available at: https://journals.iau.ir/article_530826.html
- [51]. Ghadrdan Ghramaleki A, Ghadrdan Gharamaleki MH. Analyzing and examining the supernatural connection between human actions and environmental phenomena (with emphasis on Ayatollah Javadi Amoli's point of view). *Isra Hikmat*, 2023; 15(2): 75-109. Available at: https://hikmat.isramags.ir/article_183046.html?lang=en
- [52]. Zareie T, Abbasi Darehbidi A. Harms and challenges of realizing human dignity in the contemporary world and solutions to solve it inspired by Razavi's teachings.. *Revelatory Ethics*, 2023; 13(3): 117-144. doi: 10.22034/ethics.2023.184759 Available at: https://ethics.isramags.ir/article_184759.html?lang=en